

תמצית מוסר

סיכום קצר וברור של דברי רבותינו בעלי המוסר

גליון 40 | נפוצות ישראל – זכור למרים | תנא דבי אליהו | אייר ה'תשפ"ה

נפוצות ישראל

עוד מצוי כאלו הנוסעים לקצו ארץ מחמת שהורגלו לחיות חיי מותרות, ועיקר הדבר מגיע מתאוות הכבוד, שהאדם רוצה להתדמות למי שיש לו יותר ממנו (שזה הפך דעת התורה), וממילא הוצאותיו גדולות והוא נעשה עני ובעל חוב, והוא נוסע למקומות רחוקים כדי להשיג כסף, והרבה פעמים גם שם הוא לא מצליח, ובינתיים בני ביתו רעבים ונתפרסם שמו לגלן מפני חובותיו, ונמצא כי תאות הכבוד הביאה אותו לקלון וכלימה ולעבירות. ואם הוא כן מצליח באותו מקום מצוי שעל ידי זה הוא רוצה להשתקע שם ומביא לשם את ילדיו, ושוכח את מה שתכנן מתחילה ללכת לשם לתקופה קצרה, והוא וצאצאיו נמשכים אחרי חטאי אנשי המקום. ובאמת חיי מותרות מזיקים גם למי שנשאר לגור במקומו, שכיון שהורגל בכך ואינו יכול בלי זה הוא מתיר לעצמו לזלזל בדיני ממונות, וכיון שהוא רוצה שגם בניו יחיו חיי מותרות, הוא שולחם ללמוד דברים מיוחדים שעיקר החברה שם היא מקולקלת, ועל ידי זה בניו מתקלקלים גם בעבירות שבין אדם למקום, ועל כן החכם יתנהג בהוצאות ביתו כפי הממון שיש לו, (ומעט פחות, שמא יהיה זמן שלא ירויח מספיק). השומע ישמע והחדל יחדל. (ו').

ויש כאלו הנוסעים לארצות רחוקות מחמת שנתרופפה אצלם מידת הבטחון, והם חוששים מה יהיה על פרנסתם, אכן באמת האדם צריך לדאוג גם על נפשו, וכשילך לשם גם אם לא יעבור עבירות ודאי יפסיד מצוות רבות שהם מזון הנפש, וגם הדרך לשם מסוכנת לגוף, ולכן גם מי שפרנסתו דחוקה טוב יותר שישאר בביתו, וידע כי מזונותיו קצובים מראש השנה עד ראש השנה, וודאי הקב"ה יתן לו מזונו גם בלי שיסכן את גופו ונפשו. ויתחזק במידת הבטחון, ויראה איך הקב"ה דאג לו בכל השנים שכבר עברו, וע"י חיזוק זה הקב"ה יעזור לו גם בהמשך חייו. (פרק ז').

והנה באמת נגזרה גזירה "והפיצך ד' בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ", ואין אנו מחזיקים שכל מי שנסע למדינות רחוקות אינו אדם מהוגן, אך אדם צריך לחשוב לעצמו שלא מוטל עליו דווקא להיות מאלו הנפוצים

בארצות, ויבקש מהקב"ה להשאר קרוב אליו במקום שאפשר לשמור תורה ומצוות כראוי, וודאי יקבל הקב"ה תפילה זו וישלח לו פרנסתו בלי שיצטרך לנדוד. אמנם אם גם כשהוא כאן שמירת המצוות רפויה בעיניו, עלול להיות שנגזר עליו שפרנסתו לא תהיה כאן, וכן מי שמבקש לחיות חיי מותרות לא תועיל תפילתו להשאר כאן. (שם).

ברכה באה לאדם ע"י קיום התורה וע"י חיזוק במידת הבטחון וע"י נתינת מעשר - הנה יש ג' הנהגות שהקב"ה מנהיג את העולם, הנהגה טבעית, הנהגה ניסית, והנהגה הברכה, והנהגה ניסית לשנות את הטבע לגמרי כמו ביציאת מצרים איננה אלא בשביל כלל ישראל או ליחיד הדור, אבל הנהגת הברכה שנשלחת ברכה במעשי ידיו, ומזדמן לו מה שהוא צריך כדי להצליח, אך שאינה ממש בדרך הטבע מ"מ היא מורה על השגחת ד', (וכמה מייעודי התורה תלויים בהנהגת הברכה), והנהגה זו היא אפי' בדברים קטנים, ובזמן הגלות רואים איך הקב"ה מנהיג את ישראל בצורה שאין יסוד טבעי להצלחתם כשאר יושבי הארץ והצלחתם היא מכח ברכת ד', וברכה זו היא מכח קבלת התורה וקיומה, כדכתיב "את הברכה אשר תשמעו" ופירש רש"י ע"מ אשר תשמעו, ומידת הבטחון ג"כ מביאה ברכה לאדם, וא"כ כשחסר מקור לפרנסה בדרך הטבע על האדם לבטוח בד' שיברכך אותו, והבוטח בד' גם במצב שנראה שבדרך טבעית נראה לבני אדם שהוא לא יצליח, הרי הוא בכלל "מה רב טובך אשר צפנת ליראך, פעלת לחוסים בך נגד בני אדם". ויש לדעת שמידת הבטחון שייכת גם למי שאינו הגון. ומה מאד ראוי לנכון בימינו לעשות מה שמצינו ביעקב "וידר יעקב נדר לאמר וכו' וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך", ונתינת מעשר מביאה ברכה לאדם. נמצא שהתורה והבטחון והמעשר מביאים ברכה לאדם, והמתחזק בשלשתם בודאי אשריו וטוב לו בעולם הזה ובעולם הבא. (פרק ח').

הנהגה הראויה לאלו שבאמת מוכרחים ללכת לארצות רחוקות - א' יחליט החלטה ברורה שלא לחלל שבת בשום אופן, אפי' אם יפסיד את עבודתו, ואפי' שעה אחת מן השבת לא יחלל, (דאדם מחויב לתת כל אשר לו

ולהשאר עני ואביון ולא לעבור על שום לאו דאורייתא), וקרוב להיות שע"י החלטה זו יזמן לו הקב"ה פרנסה בדרך התר, ומי שידוע שלא יעמוד בנסיון שלא יסע בשום אופן. ב' לא יאכל אלא אצל אנשים כשרים המקפידים על כשרות המאכלים, (ויש אנשי סגולה שנמנעים שם לגמרי מאכילת בשר). ג' לא יביא את בנו לשם בשום אופן. ד' לא ישהה הרבה אלא זמן מוגבל, כדי שלא יסכן את מצבו הרוחני. ה' יקבע זמן מועט בכל יום ללימוד התורה, ובשבת זמן מרובה כפי שיש בכוחו, כי רק קדושת התורה בכוחה לשמור עליו מהיצר הרע, והיא מגינה על האדם מהיסורים ומצילה אותו מן החטא גם בזמן שאינו עוסק בה. (פרק ט').

זכור למרים

ספר "זכור למרים" נתייחד לבאר כמה דרכים שעל ידם יעורר האדם את עצמו שלא להכשל בחטא לשון הרע ושאר דיבורים אסורים, ולשוב בתשובה על חטאי הלשון, ומה מרויח האדם הנשמר כראוי מחטא הלשון, שאף שהיצר הרע נלחם באדם בתחבולות שונות להכשילו יש ביכולת האדם לעמוד כנגדו, והתורה וחז"ל לימדונו מהם הדרכים לעמוד כנגד היצר הרע, ובמיוחד בזמננו דור עקבתא דמשיחא צריך להתעורר ביותר לתקן חטאינו, ולהאמין בקב"ה ולבטוח בו שיגאלנו במהרה. עוד יבוארו בספר זה כמה עניינים יסודיים בעבודת השם.

זכירת מעשה מרים היא הרפואה מחולי חטא הלשון - הנה בית המקדש נחרב בעוון שנאת חנם ולשון הרע, וכיון שבית המקדש עדיין לא נבנה זה מראה שעדיין אנו חוטאים בחטא זה, והתורה היא רפואה לחולי הנפש, והיא גם מלמדת אותנו מה הרפואה לחולי זה, והיינו הא דכתיב "זכור את אשר עשה ד' אלוך לך למרים בדרך בצאתכם ממצרים", ונבאר את הפסוק: "זכור" היינו שבזמן שהוא עלול לשכוח כגון בזמן שהוא מדבר עם בני אדם, אז הוא מצווה להזכיר זאת לעצמו. "את אשר עשה" היינו עונש הצרעת שיושב בדד וכו'. "למרים" שאע"פ שהיתה חשובה וגם סיכנה את עצמה להציל את משה מן הים וגם לא נתכוונה לגנותו, נענשה. "בדרך בצאתכם ממצרים" שאע"פ שהיה זה בעת רצון נענשה בבזיון נורא, ק"ו בזמן אחר

ובאדם פשוט שבודאי לא ינקה מעונש. (הקדמה ופתיחה).

באיזה אופן מועילה זכירת מעשה מרים לזהירות מלשון הרע- ואמנם אף שאנו אומרים פסוק זה בכל יום זה לא עוזר לנו להשמר מחטא זה, ויש בזה כמה סיבות: א' אם האדם לא מכיר שהוא חולה ועליו למצוא תרופה, התרופה לא מועילה לו, (וילמד הפתיחה לספר ח"ח, ושער הזכירה בספר שמירת הלשון, ועל ידי זה יכיר שהוא חולה ותועיל לו הרפואה), ובאמת אדם שמדבר בלי שימת לב, בודאי נכשל בהרבה מחטאי הלשון (גאווה, אונאת דברים, חנופה, שקר, לשון הרע, רכילות, מרמה, מחלוקת, הלבנת פנים, ליצנות, כעס, ועוד, ועל כולם דברים בטלים), ועל הכל יוכרח האדם לתת דין וחשבון. ב' לא מספיק לומר פסוק זה, אלא צריך להתבונן בדברים ולהבין גודל הצער שהיה למרים מחטא זה. ג' יש שחושבים שרפואה זו לא תועיל להם, וחושב שיש כאלו שעשו ולא הועיל להם, אך האמת שאם יעשה זאת במשך כמה שבועות, ירגיש כמה הועילה לו רפואה זו. וזכור הוא לשון פעול, וכתב הרמב"ן שיזכיר פסוק זה תמיד בפיו. ויש מהיראים ששים לעצמם פתק קטן על השלחן ובו כתוב "זכור אשר עשה למרים". ד' מלבד זכירה זו על האדם להזהר מהדברים הגוררים אותו לחטא זה, וכפי שנתבאר בשמירת הלשון שער התבונה פרק ט"ז. ה' אם האדם כבר התרגל הרבה בחטא זה הרפואה לזה היא קשה, אך את יתגבר ויתחזק כמה שיוכל ודאי יעזרוהו ד'. עוד צריך לדעת איזה דיבורים הם אסורים כדי לדעת ממה להזהר, ונתבאר בספר חפץ חיים. (א' ב').

ע"י זהירות מלשון הרע ינצל האדם מכל צרה- הנה אדם העומד למשפט נזהר מאד לקצר בדיבורו כדי שלא יפלילו אותו בגלל איזה מילה שאמר, כך צריך האדם להזהר למעט בדיבורו כדי שלא להכשל. ומי שיש לו לב נכון הוא חרד תמיד מזמן העתיד, מפני כף הקלע וחיבוט הקבר והגהנום ומפני יום הדין הנורא, ומפני ז' הדינים שעוברים על האדם, והנה הקב"ה הוא מקור החסד והרחמים, ורוצה למצוא צד זכות במעשי האדם, אולם אם האדם מדבר לשון הרע ורכילות הוא נותן כח למקטרג ומפסיד את ההצלה מן הדינים הקשים. ואל יאמר האדם שאין בכוחו להזהר מלשון הרע, כי מזה שהתורה ציוותה על לשון הרע מוכח שבכח האדם להנצל מחטא זה, אם רק ישים לב ולא ידבר הרבה. (פרק ג').

זירוז לשוב בתשובה על חטא הלשון לפני ביאת המשיח בקרוב- האדם צריך לשוב בתשובה לפני ימות המשיח, מפני שבימות המשיח אין לא זכות ולא חובה, ואם לא ישוב, יתגלו אז לפני כולם העוונות והפשעים שעשה,

ויהיה לו בזיון גדול. וא"כ בזמננו שימות המשיח ממשמשים ובאים, שהרי נתקיימו כבר הסימנים שהזכירו חז"ל, ודאי מוטל על האדם למהר לשוב בתשובה, דעכשיו ניכר שעושה כך לכבוד ד', משא"כ אחר כך. וכל אחד מכיר בעצמו כמה הוא לקוי בחטאי הלשון, וודאי יש יכולת ביד האדם להזהר מחטאים אלו, דאל"כ לא היה הקב"ה אוסרם באיסור גמור אלא בהנהגה טובה בעלמא, ואם ישוב האדם בתשובה לפני ביאת המשיח לא יזכרו לו עוד עוונותיו, אבל אם ימתין וכבר יבוא המשיח, גם אם יתקבלו טענותיו שחטא באונס, מ"מ יפסיד הרבה ממה שלא חזר לפני כן בתשובה. (פ"ד).

חיזוק שלא להתרפות מהימנעות מלשון הרע- כתיב "התרפית, ביום צרה צר כוחך", וביארו חז"ל שהמתרפה מקיום המצוות ואפי' מקיום מצוה אחת אין בו כח לעמוד ביום צרה כשמתגבר כח הדין בעולם, וא"כ המתרפה מזהירות מלשון הרע שזה כולל כמה עוונות על אחת כמה וכמה. אמנם היצר הרע מטיל עצלות על האדם במיוחד בחטאי הלשון, בגלל שהוא יודע שזהירות בזה תגרום לבטל את כל עמלו וסירחתו. ואמנם מוטל על האדם לעסוק בעבודה רוחנית כמו שהיה עושה לצורך רווח ממון כדכתיב "אם תבקשנה ככסף וכו' אז תבין יראת ד' ", ולכן כמו שהעובדים לצורך ממון לא מתעצלים לקום לעבודה, כך אין לאדם להתעצל מלזכור את מה שקרה למרים ועל ידי זה ימנע מלשנה"ר. (פ"ה).

תנא דבי אליהו זוטא

טעם בריאת היצר הרע- הקב"ה ברא את היצר הרע אע"פ שכבר יש לו תשע מאות ותשעים ותשעה אלפים רבבות של מלאכי השרת שהן מקדשין לשמו הגדול, בכל יום מיציאת החמה עד שקיעת החמה אומרים "קדוש קדוש קדוש ד' צבאות מלא כל הארץ כבודו", ומשקיעת החמה ועד יציאת החמה אומרים "ברוך כבוד ד' ממקומו", וכשנגלה הקב"ה על הר סיני ליתן את התורה לעמו ישראל לא נגלה אלא במאתים וארבעים ושמונה אלפים מלאכים שהן משרתים תמיד לפני הקב"ה, אלא לא ברא הקב"ה את היצור"ר אלא רק בשביל בשר ודם, שהוא אוכל ושותה ומוציא רעי כבהמה, ובא לעבוד להקב"ה, וכל משלו משל למה הדבר דומה למלך שהיו לו עבדים והיו יושבין מעבר לחומה של ברזל, והיה המלך מכריז עליהם ואומר כל מי שירא אותי והוא אוהב אותי יעלה על החומה של ברזל ויבא אצלי, וכל מי שהוא עולה על החומה של ברזל בודאי הוא ירא את המלך והוא אוהב את המלך והוא חביב לפני המלך, ושכרו "ומראה כבוד ד' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל", אצל הצדיקים נאמר "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו", משא"כ

במלאכי השרת, מה יפה כוחו של בעל הבית שהוא מייפה כתר עבדיו כמו כתרו. (פרק י"ב).

מי שקרא ושנה הרבה יהיה מאור פניו גדול משל מי שקרא ושנה קימעה, כדמצינו שמושה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל היו כולם בפרק אחד ומאור פניהם שוין כאחד, וכיון שעלה משה למרום וקרא ושנה הרבה דברי תורה יותר מכולם זכה שהיה מאור פניו גדול כל כך עד שלא היו בני אדם יכולין להסתכל בו. וחבוקק ששאל אם מאור פניהם יהיה שוה לעולם הבא, אמר לו הקב"ה לאו אלא כל אחד ואחד לפי דרכו, וכיון שעמד חבוקק ודיבר דברים יתרים, הראה לו הקב"ה כל המדות שנאמרו לו למשה אבי החכמה ואבי הנביאים.

השמש תהיה נחת רוח ותענוג גדול לצדיקים לימות בן דוד ולעולם הבא, אבל רשעי עמי הארץ יהיו נדונים ובטלים בה, ונדונים תמיד לדורי דורות, וחסידי עמי הארץ אע"פ שלא קראו ולא שנו, הואיל והקראו והשנו את בניהם, ואין בהם עובדי ע"ז וחמס וגזל וגילוי עריות ושפיכות דמים, והיו מהנים תלמידי חכמים מנכסיהן, הקב"ה מביא אותם ומושיבין אצל הצדיקים, ויהיו נהנים מן השמש שיזרח לצדיקים לימות בן דוד ולעולם הבא. (פרק י"ב).

פושעיהם של ישראל מהו סופם, הקב"ה מגלה אותם מבתיים ומארץ מגוריהם, ואין מחזירין אותם לארצם, ומוציאין אותם למקום החורבן, לפי שבאותה שעה כשהן עוברין עבירות הן רוצים בחורבנו של עולם, וכאילו הן דוחקין את רגלי השכינה כביכול. **אבל מי שקורא ושונה ועוסק בדרך ארץ,** הקב"ה מושיבו בין ברכיו ומגפפו ומנשקו ומחבקו ומביא אותו לעירו על כתפיו או על זרועותיו או לפניו או לאחוריו. וולא יאמר אדם לעצמו והלא כבר קריתי ושניתי עד היום הזה בטוב, שוב איני צריך ללמוד אחר כך, אלא יאמר אדם בעצמו שלאחר שעה מיתה, וישא את עיניו ויסתכל אל השמים ויאמר מי ברא אלה שמים וארץ חמה ולבנה כוכבים ומזלות, שהן משכימים ומעריבים לעשות רצון בוראם בכל יום ויום תמיד, כך ישכים ותעריב לדברי תורה לעשות רצון הבורא בכל יום ויום תמיד, ויסתכל אדם בעצמו ויודע שדברי תורה משולים למים ולחם, שא"א להיות בלעדיהם אפילו שעה אחת. וכן נמשלו דברי תורה ליין וחלב, מה חלב מגדל את התינוק, והיין הוא נותן קורת רוח אל הזקנים ומשמח את לבו ומשיב את נפשו ומאיר את עיניו, אף כך דברי תורה היא מגדלת את לומדיה ונותנת קורת רוח למי שעמל בה ומשמחת את ליבו ומאירה את עיניו. (פרק י"ג).

פעם אמר אדם אחד שלא היה בו לא מקרא ולא משנה לאלהיו הנביא בינה ודעת לא נתנו לי מן השמים שאקרא ואשנה, ואמר לו אליהו שאם נתנו לך בינה דעת למלאכה, כ"ש שנתנו לך בינה ודעת לדברי תורה שכתוב בה "כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו".

ראשית ואחרית הדברים כולן יראת שמים ומעשים טובים, ולא יהא אדם קורא ושונה ויראת שמים אין לו.

מי מוריש את עצמו - מי שהוא מרבה באכילה ובשתיה ובשינה.

אין דברי תורה נבלעים בלב האדם אלא במי שהוא עיף להם.

רוח הקודש מבשרת את התלמידי חכמים ואומרת להם, בני אף על פי שנתתי לכם הרבה טובה בעוה"ז, ואצ"ל לימות בן דוד ולעוה"ב שיהיה לכם שכר גדול וכפול ומכופל, אל תזלזלו בדברי תורה, ואל תרבו באכילה ובשתיה ובשינה.

אפילו אם יחיד שבישראל יהא שרוי בסופו של עולם ואלף נהרות לפניו, הקב"ה יהא בוקע את כל אותן נהרות ומביא לאותו ישראל אצלו.

סיבת הגאולה - אין ישראל נגאלים לא מתוך הצער והשעבוד והטלטול והטירוף והדוחק, ולא מתוך שאין להם מזונות, אלא מתוך עשרה בני אדם שהן יושבין זה אצל זה ויהיה כל אחד מהם קורא ושונה עם חבירו וקולם נשמע, וכן מצינו באבותינו הראשונים שלא נגאלו ממצרים אלא מתוך דברי תורה, וכמו שנגאלו ישראל ממצרים בזכות שהיו פרים ורבים, כמו כן יגאלו לעתיד בזכות שהן פרים ורבים. (פרק י"ד).

תלמיד חכם שהוא קורא ושונה לשם שמים והוא אוכל משלו ונהנה משלו ואינו נהנה משל צבור, עליו הכתוב אומר "אשרי כל ירא ד' ההולך בדרכיו, יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך", ואומר "מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים".

מעלת הענוה - לעולם יהא אדם עניו בתורה ובמעשים טובים וביראת שמים עם אביו ואמו, עם רבו ואשתו, ועם בניו ועם בני ביתו ושכניו, ועם קרובים ורחוקים, ואפילו עם עכו"ם בשוק, כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ומתקבל על הבריות וממלא את ימיו ושנותיו בשם טוב, כי בזמן שהאדם הוא עניו בתורה ובמעשים טובים אז אשתו מתייראת ממנו וכן בני ביתו ושכניו וקרוביו ואפילו העכו"ם מתייראין ממנו, שנאמר "וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך ויראו ממך".

השתתפות בצער הציבור - לא יראה אדם את הרבים שהם שרויים בצער ויאמר אלך ואוכל ואשתה ושלוש עלי נפשי, ואם הוא עושה כך, שני מלאכי השרת ההולכים עמו מבית הכנסת ומבית המדרש עד ביתו אומרים עליו אותו האיש הפורש מן הצבור אל יזכה לראות בנחמות צבור, ואשרי למי שהוא מצער את עצמו עם הצבור שנותנין לו שכר הרבה מן השמים בשביל כך.

אשרי מי ששם את עצמו כשור לעול וכחמור למשא וכפרה החורשת בשדה, ואם קרא אדם תורה יקרא גם נביאים, ואם קרא נביאים יקרא גם כתובים, אם קרא כתובים ישנה גם משנה הלכות מדרש ואגדות, וירבה בישיבה וימעט

בסחורה, אז מיד שורה עליו רוח הקודש והרי הוא בן העולם הבא, ובאותה שעה אומר לו הקב"ה העולם הזה והעוה"ב בית המקדש וימות המשיח שלי ושלך הם.

אמר דוד המלך אני אגיד גדולתי וגבורתי ומלכותו של מלך מלכי המלכים הקב"ה, שבכל יום ויום אדם נוצר ונולד וחי ומת ורוחו ניטלת ממנו וניתנת לבעל הפקדון ומכלכלים אותו כתינוק היונק משדי אמו, והכל כפרי מעשיו.

פעם אחת נחלקו רבותינו אם אליהו בא מזרעה של רחל או של לאה או משבט גד, בא אליהו ואמר להם אין אני בא אלא מזרעה של רחל.

אמר רבי יוסי פעם אחת הייתי מהלך בכרך גדול של המדינה וראיתי קיסר שהוא רוכב על סוס חשוב מאד, והיו עמו כל גדולי אותו המקום, וראה הראש תינוקת אחת בת ישראל מוכת שחין ומושלכת באשפה, כיון שראה אותה הראש מיד ירד הראש מן הסוס והשתחוה לה, כעסו עליו כל השרים הגדולים ואמרו לו לזאת הבזויה אתה משתחוה, אמר להם אל ירע לכם בעיניכם שכל גדולי מלכות של עכו"ם עתידים להשתחוות להם. (פרק ט"ו).

פרקי דרך ארץ

תלמיד חכם שהוא קורא ושונה ועוסק בתורה לשם שמים ועושה תשובה ומעשים טובים, ניצל מעשרה דברים קשים המחייבים את האדם, ואלו הן שתי עינים שהוא רואה בהם ממון שאינו שלו, שתי אזנים שהוא שומע בהן דברים בטלים, שתי ידים ושתי רגלים שהוא הולך וגונב וגוזל וחומס בהן, שכך שנו חכמים לעולם יהא אדם הולך אל בית המדרש ויהא קורא ושונה ויעשה בידו צדקות כל ימיו ויהיה מאכיל לרעבים ויהיה משקה הצמאים ויהיה מלביש ערומים וילך ויפדה שבויים, ואפי' אם אדם עושה כל זאת אינו מספיק להבל היוצא מפיו אפילו שעה אחת.

כל הנותן דברי תורה על לבו מעבירין ממנו עוד עשרה דברים קשים: הרהורי עבירה חרב מלכות שטות יצר הרע זנות אשה רעה עבודה זרה עול בשר ודם ודברים בטלים.

בזמן שעני מבקש מן העשיר טיפה של שכר לשתות, או מבקש ממנו טיפה של חומץ, ואין העשיר מוציא אל העני ונותן לו, העכו"ם באים אחר כך עליו ומבקשים ממנו יין המשובח שבמדינות. וכן בזמן שעני מבקש מן העשיר חלוק של פשתן או של צמר ללבוש ואין העשיר מוציא אל העני ונותן לו, העכו"ם באים אח"כ עליו ומבקשים ממנו השירים המופלאים.

"ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה", ותזנח משלום נפשי רבי אליעזר בן יעקב אומר זו הדלקת הנר בשבת, נשיתי טובה רבי יהושע אומר זו בית המרחץ, רבי יוחנן אומר זו רחיצת ידים ורגלים בחמין בערב שבת, אמר רב יהודה אמר רב כך היה מנהגו של רבי יהודה ברבי

אלעאי בערב שבת היו מביאין עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין המצויצין ודומה למלאך ד' צבקות, רבי יצחק נפחא אומר זו מטה מוצעת ואשה מקושטת לתלמיד חכם, רבי עקיבא אומר זו אשה נאה ודירה נאה וכלים נאים, רבי נחמיה אומר זו פת נקיה, ורבי יהודה אומר זו כל צרכו של אדם.

מי שלא רוחץ רגלי רבו ירחץ רגלי סוסים, ומי שלא משמש את רבו ישמש חופרי בורות.

האדם קונה את אביו שבשמים בתלמוד תורה ומעשים טובים, והקב"ה מקנהו לאדם העוה"ז והעוה"ב. והקב"ה קונה את האדם מתוך האהבה ויראה וענוה ושפל רוח ורחמים ושלוש ומתוך מרבה בישיבה ודיבוק חברים ופלפול התלמידים ואמת ומתוך עמל בתורה ודרך ארץ.

תלמיד חכם קודם למלך, לפי שאם המלך מת כל ישראל ראויין למלכות. רבי שמעון אומר כל ישראל בני מלכים הם, אבל תלמיד חכם שמת ולא הניח תמורתו ראוי לכל ישראל להתאנח עליו לעולם.

אם ראית עם הארץ חסיד אל תדור בשכונתו. גדולה השנאה ששונאים עמי הארץ את התלמידי חכמים יותר מהשנאה ששונאים העכו"ם את ישראל, ואם עמי הארץ קורים ושונים אין בהם דעת ואסור לכבדם, והמכבדם מוריש את הגיהנם לעצמו.

אם למדת מן האדם שנים ושלשה פרקים התיירא ממנו כאיש שהוא מתיירא מן השמים. לעולם יקנה אדם חבר לעצמו ויאכל עמו, כדי שיקרא עמו וישנה עמו ויגלה לו סתרי תורה וסתרי דרך ארץ, אין חבר נקנה אלא בלקיחה ובדמים.

לעולם הוי דן את כל האדם לכף זכות ואל תכריעו לכף חובה, והדן את חבירו לכף זכות גם מן השמים דנין אותו לזכות, ומעשה באחד שנשכר מלאכה ואמר לו בעה"ב שאין לו כלום לתת בשכרו, ודן אותו לכף זכות שהקדיש הכל, וכן היה באמת שנדר כל נכסיו לשמים כדי שבנו יעסוק בתורה עד שבא אל החכמים והתירו לו את נדרי, שכל המאחר נדרו יותר מג' רגלים שוב אין נזקקין לו, לפי שהוא נוהג בהן כדרך שהוא נוהג בהיתר, דברי ר"א, אמר ר' יוסי במה דברים אמורים בנדר מרובה אבל בנדר מועט דיו ל' יום. ומעשה ברבי יהושע שהיה מהלך בשוק של בבל והיו תלמידיו הולכין אחריו, וראה למטרוניתא וכו', ודנו אותו לכף זכות. ומעשה בחסיד אחד שפדה ריבה אחת בת ישראל ובמלון השכיבה תחת מרגלותיו וכו', ודנו אותו לכף זכות.

מיום שחרב בית המקדש נתמעטה החכמה, ואין לנו על מי לנו להשען אלא על אבינו שבשמים.

ר' ישמעאל בן אלישע אומר מה שיוכל האדם ללמוד בעשרה שנים יכול הוא לשכחה בשתי שנים כשהוא יושב ובטל, שאחר ששה חודשים הוא אומר על הטהור טמא ועל הטמא טהור,

ואחר י"ב חדשים הוא מחליף את דברי חכמים של זה בזה, ואחר י"ח חודש משכח ראשי הפרקים, ואחר כ"ד חודש מאבד ומשכח אפילו ראשי מסכתותיו, ולבסוף הוא יושב ודומם, וסופו שהוא מבקש דבר ממשנתו ואינו מוצא והוא מתבייש ואינו רואה סימן ברכה לעולם.

כל תלמיד חכם שהוא קורא ושונה ואינו נושא ונותן באמונה, עליו היה ר' יהושע שונה חסיד שוטה ורשע ערום ואשה פרושה ומכות פרושים והתנאין הרי אלו מבלי עולם, והלא התנאין אינם אלא מיישבי העולם הן, אלא כל המורה הלכה מתוך משנתו זהו מבלי עולם. הגרע והבלן והבורסקי אין מעמידין מהם לא מלך ולא נשיא ולא כהן גדול, ואין מוסרים להם דבר שיש בו שררה לרבים, ואין מעמידים מהם אפוסטרופסין ליתומים, ר' יוסי אומר פסולים לעדות הם, רשב"ג אומר אין נושאים מהם נשים לכהונה.

ארבע פרוטות אין בהם סימן ברכה לעולם, ואלו הן: שכר כותבין, שכר מתורגמין, והמעות הבאות ממדינת הים, והנושא אשה לשם ממון. הנושא אשה לשם ממון עליו הכתוב אומר "בד' בגדו כי בנים זרים ילדו עתה יאכלם חדש את חלקיהם" חודש נכנס וחודש יוצא והממון כלה. הנושא אשה לשם זנות עליו הכתוב אומר "ואכלו ולא ישבעו הזנו ולא יפרוצו כי את ד' עזבו לשמור". הנושא אשה לשם גדולה לסוף מעמידים עליו מאותה המשפחה למעט זרעו אחריו. והנושא אשה לשם שמים עליו הכתוב אומר "ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה ברוך פרי בטןך ופרי אדמתך ופרי בהמתך שגר אלפיק ועשתרות צאנך ברוך טנאך ומשאתך ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך", ולא עוד אלא שמוציאים ממנו בנים זכרים שמרבים תורה ומצות בישראל ומושיעים את ישראל בעת צרתם.

מט"ו באב ולהלן תשש כחה של חמה וגברה כחה של לבנה ואין כורתין עצים למערכה מפני שאינם יבשים, ומאן דמוסיף באורייתא מוסיפין לו חיים, ומאן דלא מוסיף תקבריה אמייה. בזמן שהחמה לוקה הוא סימן רע לעכו"ם, ובזמן שהלבנה לוקה הוא סימן רע לשונאיהם של

ישראל, מפני שישראל מונין ללבנה והעכו"ם מונין לחמה, ואם לקתה החמה במזרח סימן רע ליושבי מזרח, ואם לקתה במערב סימן רע ליושבי מערב, ואם לקתה באמצע הרקיע סימן רע לכל העולם כולו, ואם פניה של חמה דומה לדם - חרב בא לעולם, ואם דומה לשק - רעב בא לעולם, ואם דומה לזה ולזה - חצי חרב וחצי רעב משתלחין על העולם, ואם לקתה החמה בכניסתה - פורעניות שוהה לבא, ואם לקתה ביציאתה - פורעניות ממהרת לבא, וי"א חילוף הדברים, ואין לך כל אומה ואומה שהיא לוקה שאין אלהיה לוקה עמה, ובזמן שישראל עושין רצונו של מקום אינן מתייראין מכל אלו. ואם לקתה החמה בחצי חודש אז הדגים פרים ורבים בים והפירות מתחדשים באילנות, ואם לקתה הלבנה בחצי חודש מרחשוון, חרב ורעב ודבר בא לעולם וצרות רבות וגזירות רעות מתחדשים.

בשבוע שבן דוד בא, בשנה הראשונה "והמטרת על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר", בשניה יהיה רעב, בשלישית יהיה רעב גדול וימותו אנשים ונשים וכו', ותורה משתכחת מלומדיה, ברביעית שובע מועט, בחמישית שובע גדול והתורה חוזרת ללומדיה, בשישית קולות, בשביעית מלחמות, ובמוצאי שביעית בן דוד בא. וצריך ששבע השנים יהיו דווקא בסדר הזה.

דור שבן דוד בא בו בית הועד יהיה לזנות, והגליל יחרב, והגולן ישתומם, ואנשי גולן יסובבו מעיר לעיר ולא יחוננו, וחכמת הסופרים תסרח, ויראי חטא ימאסון, ופני הדור כפני הכלב, והאמת תהא נעדרת (-שנעשית עדרים עדרים והולכת לה), ותלמידי חכמים מתמעטין, ושאר בריות עיניהם כלות ביגון ואנחה, וצרות רבות וגזירות קשות מתחדשות, עד שהראשונה פקודה השניה ממהרת לבוא, נערים ילבינו את הזקנים והזקנים יעמדו לפני הנערים, ובת קמה באמה וכלה בחמותה, ופני הדור כפני הכלב ואין הבן מתבייש מאביו, עניות תרבה והיוקר יעות הגפן יתן פריו והיין ביוקר וכל העכו"ם כולן יתהפכו למינות ואין תוכחות.

אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או בדור שכולו חייב בדור שכולו זכאי.

יושבי כפרים כיושבי קברים, וחייהם אינם חיים וממונם אינם ממון ונשיהם ובניהם אינם שלהם, ועל בנותיהם הכתוב אומר "ארור שוכב עם כל בהמה".

טובים שני רגלים לצעיר משלשה לזקן, וחבל על הילדות שהלכה לה.

בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך פן יראה ד' ורע בעיניו והשיב מעליו אפן.

אין לפחד עם מי שאינו מיוחד ולא לבכות עם מי שבוכה וכו' שמא יבוא לידי שטות.

כל עיר שאין בה עשרה דברים אין תלמידי חכמים רשאים לישב בתוכה ואלו הן: בית הכנסת, בית הכסא, בית המרחץ, בית מלמדי תינוקות, בית דין מכין ועונשין, קופה של צדקה, קופה של בשמים, קופה של תמחוי, כל מיני ירק, ופירות. ר"ע מוסיף אף כל מיני פירות, שכל מיני פירות מאירים את העינים.

כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה אמרו עתידה תורה שתשתכח מישראל, ועתידה אשה שתטול ככר של תרומה ותחזור בבתי כנסיות ובבתי מדרשות לידע אם טמאה היא אם טהורה היא ואין מבין לה, והיינו שאף שידעו לומר לה טומאתו כיון שזה מפורש בפסוק, לא ידעו אם כשנמצא שרץ בתנור שבתוכו פת, האם הפת היא ראשון לטומאה, מפני שרואים את התנור כאילו הוא מלא טומאה, או שהיא שני לטומאה. רשב"י אומר ח"ו שתשתכח תורה מישראל, שנאמר "כי לא תשכח מפי זרעו", אלא מה אני מקיים ישוטטו לבקש וגו', שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד.

מצות לוויה - כופין ללויה ששכר לויה אין לה שיעור. כל המהלך בדרך ואין לו לויה יעסוק בתורה. בשביל ארבע אמות שלווה פרעה לאברהם נשתעבד בבניו ארבע אמות שנה. כל המלוה את חבירו אפילו ארבע אמות שוב אינו ניזוק. הרב מלוה לתלמיד עד עיבורה של עיר, חבר לחבר עד תחום שבת, תלמיד לרב עד פרסה, וברבו מובהק עד שלש פרסאות. (ט"ז).

סיכומי 'תמצית'

ניתן להשיג את גלינות סיכומי תמצית
היהודיים על הדף היומי / משנה ברורה ומוסר
(לפי סדר הדף היומי בהלכה).

- **בנקודות ההפצה**

- **במייל** 7692282@gmail.com

בנוסף ניתן לקבל במייל סיכומים על כל מסכתות הש"ס, ועל כל המשנה ברורה, ועל תנ"ך וספרי מוסר וספרי חפץ חיים.

או סיכומים לפי סדר הלימוד של: העמוד היומי, חבורת ש"ס, קנין ירושלמי, דף הכולל, קנין הלכה, תרי דף, אורייתא, אהבת שלום, ומפעל הש"ס.

מבחני 'לדעת'

מבחן שבועי על דף היומי ומשנה

ברורה חפץ חיים ואהבת חסד

ניתן לעשות את המבחנים מיום שישי עד

יום שלישי בשעה 7:00 בבוקר:

- **בטלפון** 0737-289-669

- **במייל** 7692282@gmail.com

- **בגדרים פלוס קופת לדעת.**

הגרלות: בכל שבוע על 500 ₪ במזומן,

8 זוכים בזיכוי 100 ₪ ברשת 'יפה נוף'.

חדש

הדרך ללמוד - להנות - ולזכור

קורס חדשני מקצועי וייחודי

בקורס נלמד בין השאר: כיצד פועלת מערכת הזכרון, מדוע אנו שוכחים, כיצד ניתן לפתח בצורה משמעותית את מערכת הזכרון, כיצד ללמוד בצורה חווייתית ונכונה ולזכור את הלימוד, כיצד חוזרים בזמן קצר ובצורה מהנה ויעילה, איך מסכמים סוגיות, כיצד מצליחים במבחנים וזוכרים את הדברים לטווח ארוך, ועוד. שמונה שיעורים גדושים בתוכן מקצועי ומקיף, מתוך מאות מקורות מדבריי חז"ל וגדולי הדורות, עם כלים מעשיים לאימוץ אישי.

לפרטים והרשמה 055-400-7977

תמלול נפוצות ישראל וזכור למרים אייר ה'תשפ"ה

פרק ו'

עוד מעניין זה וגם אודות ההנהגה הגבוהה שנתרבה בימינו

עוד יש איזה סבות צדדיות שעל ידן נתרבה ג"כ הנסיעה לקצו ארץ מדי יום ויום.

א' שנתרבה ההנהגה הגבוהה [הלוקסוס] בעוונותינו הרבים מאד מאד, ומן השמים אין מסכימים על זה, [וכידוע שעיךר הדבר הזה בא מכח תאות הכבוד, שכל אחד רוצה להתדמות למי שלמעלה הימנו אף שאין בכוחו, זהו היפך דעת התורה], וע"כ אין משיג האדם השפעה כפי רצונו להלוקסוס, (דאם ינתן לו יגביה הלוקסוס יותר ויותר ואין סוף לדבר), והיצר הרע אין מניח לאדם לחסר מן הלוקסוס מאומה, וממילא האדם הולך וחסר מידי יום ויום עד שע"ז לבסוף נעשה עני גדול וחסר לחם ובעל חוב גדול, ומוכרח לברוח מביתו מחמת החובות והעניות אפילו לקצו ארץ, ובדעתו אולי תזריח שם שמש ההצלחה עליו ויזכה לפרוע חובותיו ולשוב לביתו, וכמה פעמים עומד ומצפה על ההצלחה ואין עולה בידו, וכל בני ביתו רעבים וצמאים כמה שנים, וגם נתפרסם בעיר לגוזל ועושק עבור חובותיו, וכמה פעמים מפני גודל דחקו עושה שם ג"כ כמה דברים שהם נגד התורה, ומי גרם לכל זה שנעשה בזוי לפני התבל וגם לפני ד' אינו רצוי, האם לא יצר הלוקסוס שפיתתו לדור בדירה נאה ביותר שלא לפי כוחו, וכן במלבושים ושאר דברים כהאי גוונא כדי שע"ז ינחול כבוד הוא וכל בני ביתו כתאות לבו, ולבסוף השביע את כולם בקלון וכלימה, וזהו שכר הלוקסוס בעולם הזה, לבד מה שיצטרך להשיב תשובה לעתיד לבוא לפני אדון הכל על ממון אחרים שנשאר תחת ידו בעולם, ועל שארי עברות שעבר ע"י הלוקסוס, וע"כ החכם עיניו בראשו להתנהג בהוצאת ביתו בכל ענייניו רק כפי ערך הריחוק שלו, ופחות מזה מעט - אולי יזדמן איזה עת שלא ירויח כ"כ, ובאופן זה לא יגע בממון אחרים ולא יצטרך להתנודד בארץ רחוקה לעולם.

וכל זה דיברנו כשאין מצליח אצלו שמה, ואם זרחה עליו שמש הצלחה ג"כ מצוי מאד שלא טוב הדבר לנפשו יותר מבראשונה, דהיינו אפילו אם אותה העיר מנהגיה רעים מאד שרובם אינם מתנהגים בדת היהדות, מ"מ ע"ז שהצליח שמה ונתעשר חושב לארץ ההיא שהיא טובה ומאושרת, [וכמו לוט שכתוב עליו "וירא את כל ככר הירדן כי כולה משקה וגו' ואנשי סדום רעים וחטאים" וגו'], ורם לבבו ושוכח לד' שגמלוהו בחסדו כל טוב, ושוכח כל רעיונותיו שהיה לו בעת נסיעתו שישבו לעירו ונחלתו ולבהמ"ד שהיה קבוע לו לתורה ולתפילה אם אך יעזרהו ה' להצליח שמה מעט, ואומר לנפשו מה לי ולבני לישב בארץ החשכה בעירי, טוב שאעקור דירתי לגמרי משמה, ושולח אחרי בני ביתו וכל בניו הקטנים והגדולים שיבואו ג"כ אצלו, וממילא מובן סוף דבר מה נעשה מאיתם שבהמשך הזמן סרו כל בניו ובני ביתו מדרך ד' ונעשה אצלם הפקר חילול שבת ושאר עבירות כשאר אנשי העיר, וממילא נמשך אח"כ כמה דורות באופן זה הם ובניהם ובני בניהם ונתחייבו נפשותם למקום להכרת מארץ החיים, ומי גרם לכל זה אם לא סיבה הראשונה של הלוקסוס, ואלו היה אבי אביהן מתנהג בדרך התורה לא היה צריך להיות נודד בארץ רחוקה ורחוקה מדרך האמת, וממילא היה הוא וכל בניו ובני בניו הולכים בדרך ד'.

והנה הלוקסוס קלקל הרבה אנשים מאד אפילו אותם שנשארו במדינתנו, ראשון לכל שנעשה ע"ז מקולקל בעונות שבין אדם לחבירו, כי כיון שנעשה מורגל להתנהג בהוצאה רחבה מאד כדרך העשירים הגבוהים, כבד לו מאד להוריד עצמו מהנהגה זו, כי לכלימה תחשב לו, וכשהוא רואה שאין עסקו מעלה ריוח להנהגה כזו הוא מתיר לנפשו לעשות עוול בעסקו ואונאה ורמיה וכל הצטדקות, וחושב בנפשו שאין עליו עוול בזה כי נוגע לו לפקוח נפש ונפשות בני ביתו, וסוף דבר שמקלקל בזה גם כל דורותיו הבאים אחריו אפילו בעוונות שבין אדם למקום, כי מתבונן בנפשו איך ומה לעשות איזה עצה שלא יפסק הנהגה נאה זו [לדור בדירות רחבות וכה"ג כל ההוצאות הנדרשות לזה] גם מבניו אחריו, ומתבונן בעצמו הלא סתם עסקים הוא דבר שאינו מתקיים, ומי יודע אם יעלה כ"כ ריוח לבני שיהיה לו מזה הנהגה כמותי, וע"כ אראה להנהיגו בהנהגה חדשה, שלא כדרך אבותינו שהיה עיקר רצונם ליתנם לחדרי תורה ואני אתננו ללימודים חדשים שיהיה מלומד גדול בכל לשונות הגויים ובחכמת הרפואה ובמדידה, שבזה קרוב הדבר שאגיע למטרתי הנ"ל, וידוע שללימוד כזה הרבה חבריו היושבים שם מחללים שבת וכן שארי איסורי תורה הפקר בעיניהם, וגם הוא בהמשך הזמן נעשה כמותם בכל העניינים כי התערב עמהם וילמוד ממעשיהם, וכל זה גרם לו פרי הלוקסוס של אביו זהו מה שרצינו לבאר השומע ישמע והחדל יחדל.

פרשת אמור

פרק ז'

בו יבואר עוד סיבה לתדירות הנסיעה מפני מיעוט מדת הבטחון

ויש עוד סיבה לתדירות הנסיעה, והוא מפני שנתרופף אצלנו בעוונותינו הרבים מדת הבטחון בד', ועל כן כאשר רואה שפרנסתו דחוקה הוא מתיירא פן בהמשך הזמן יהיה עוד דחוק יותר ויורש, וע"כ מתרצה בנפשו אפילו לילך מעבר לים כדי להשיג מעות. אכן באמת אין האדם מתבונן הלא הוא משותף משני עניינים, דהיינו גוף ונפש, [שכאשר יתפרדו איש מעל אחיו מתבטל אישותו], ועל הגוף הוא מתיירא פן יורש ולא יהיה לו במה להלבישו ולזונו, וע"כ הוא מחפש אחר תחבולות כדי להעמידו על מכוננו, אבל באמת הלא הוא צריך לדאוג גם על נפשו, שיהיה לו מצב נכון ולא יורש, ובתחבולה זו של הנסיעה מעבר לים אנו רואין בחוש שהנפש מתרושש מכל וכל, [דהיינו אפילו הוא פועל בנפשו שלא יעבור ח"ו שום איסור שמה, אבל מ"מ זה ברור שכמה מאות פעמים יתבטל אצלו המצות התדירות אצלו כשהוא בביתו שהוא הולך בכל יום לביהמ"ד להתפלל וע"ז יש לו כמה מאות מצות של עניית אמן יהא שמיא רבא ושאר אמנים וקדושה וברכו שנעשים מהן כתרין להקב"ה, כדאיתא במדרש כונן ולבסוף הוא מעטר להאדם עצמו בהם, [וזהו שאחז"ל לעתיד לבוא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם וכו'] ועטרותיהם דייקא], שהם וכיוצא בהם הכל מזון להנפש ועל ידיהם מאיר אור ד' עליו לנצח ויחיה חיי עולם], ולפעמים יקראנו ג"כ אסון ח"ו בדרך על הים כידוע, ויכלה ע"ז נפשו וגם גופו.

ועל כן כלך מדרך זו כל זמן שיש לו שום עצה לפרנסה בביתו, ואפילו אם אין מספיק לו הריחוק של הפרנסה להנהגתו הרחבה שמורגל בה מאז, ומוכרח לקמץ בהוצאות ביתו ע"ז שלא כדרכו תמיד, אפ"ה זה טוב הרבה יותר מלהיות נודד בארץ רחוקה, ובודאי על הנהגה שאינה רחבה יעזרהו ד' וישכון לבטח בביתו, כי באמת האיק יעלה על לב בן דעת לומר שהקב"ה לא ירצה ליתן לו מזונות שקצב לו מראש השנה, [כמו שאחז"ל כל מזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה ועד ראש השנה], אם לא שיעד דרך ימים ויסכן נפשו וגופו, [וראה דהלא צריך לברך ברכת הגומל כשבא מן הים כידוע], ויבוא למקומות שכבד מאד להתנהג שם בדרך התורה, [ובפרט בניו שילדו לו שמה או בניו הקטנים שיוליך עמו בודאי יודחו שמה מעל ד' וכידוע לכל מכור הנסיון], והיפלא מד' דבר להזמין לו מזונות בביתו.

ואעפ"כ תדע אחי שאין אנו מחזיקים ח"ו לכלל ישראל שנפוצו בחו"ל כולם לאנשים שאינם מהוגנים, כי אם שגזירה קדומה היא בתוכחת התורה, שנאמר "והפיצך ד' בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ", אבל לא מפני שנאמר בתוכחה, מצות עשה על כל אחד לראות לקיים את העונש, ונאמר עוד בפרשת הגאולה [בנצבים] "אם יהיה נדחק בקצה השמים משם יקבצך ד' אלקיך וגו', מזה מוכח שקודם הגאולה יהיו כמה מישראל נדחים בקצה העולם, אבל מ"מ לא כתבה התורה בפרט על כל איש ואיש, וצריך האדם לחשוב בנפשו מה לי להיות מהנידחים לשם שיתקיים הדבר על ידי, יתקיים ע"י אחרים ואני אשב בביתי, [ודומיא שכתב הרמב"ם על מה נענשו המצרים הלא היה גזירה קדומה "ועבדום וענו אותם", ותיירץ מפני שלא היה בפרט על כל איש מהם, וא"כ כשעינה את ישראל היה מדעת עצמו בבחירתו וע"כ נענשו], ובודאי כשיתחזק בדעתו שלא ליסע בשום אופן מפני שבמדינותינו הוא מקום תורה ותפילה כהוגן משא"כ לשם, בוודאי לא ימחה השם יתברך בידו ויזמין לו מזונותיו בפה.

ואמשול לך משל למה הדבר דומה, לאיש אחד שאמר לבניו הקטנים בקיץ שהאוויר צח מאוד, ומחוץ לבית עומד שם כסאות לשאוף האוויר הצח, הלא תדעו בני ידידי שהשולחן הוא קטן וצר מהכיל כולם, ילכו איזה מכם עם קערותם חוץ למפתן הבית שם יעמידו הקערות על הכסא העומד שם, ושם יאכלו, ועבור זה אתן להם מנה אחת אפים, ויען אחד מבנים הקטנים שיושב אצל אביו יניק וחכים, אבי ידידי ילכו אחי פלוני ופלוני לחוץ ואני איני רוצה בשום אופן להעתיק מושבי מאתך, וזהו חביב עלי מכל המנות שאקבל, כי כשאני יושב אצלך אני רואה כל הנהגותיך החמודות, ואקוה שאני אתנהג ג"כ ככה כשאתגדל, משא"כ כשאשב בחוץ מה אני רואה שם צאן ובקר שמנגחין זה את זה, וכשמוע אביו את דבריו נשק אותו והרשהו שישב אצלו תמיד ולא ידחה בשום פעם מעל שולחנו, וגם נתן לו מנה יפה עבור זה, ושאר אחיו שראה אביו עליהם שלא היו מקפידין כ"כ ע"ז תיכף נסתלק מעל השולחן קערותם ונשלחו לשם ממילא הוכרחו אח"כ להיות מבחוץ. כן הדבר הזה ממש יש גזירה קדומה מאת ד' שיודחו הרבה מישראל בעת קץ בקצה השמים, אבל לא נפרט בפרט מי ומי, וצריך איש נבר להשתטח בתפלתו לפני השם יתברך לדבר לפניו כבן קטן לפני אביו ולומר: אבי שבשמים אני איני רוצה בשום אופן לזוז מביתי ומעירי ולילך לנוד בארצות רחוקות, כי יש לי פה בהמ"ד לתורה ולתפילה ואני ברב חסדך אבוא בכל יום אל ביתך טוב לי זה מכל הון שאקבץ שמה, כי אני זוכה פה להסתפח בנחלת קדשך, ומה אעשה כשאבוא לשם יתבטלו אצלי כל מצותי מפני רוב נדודי, וגם אולי יבא שם ג"כ בשר פיגול לפי מאיזה סיבה, וגם מה יהיה הסוף מכל בני ביתי כשאתיישב שמה, הכלל איני רוצה בשום פנים ואופן לזוז ממקומי, אבי שבשמים קצוב לי מזונותי ברחמיך לי ולביתי כמה שתנצח ואך בארץ זו ולא לנוד בארץ אחרת, ואף שיש גזירה קדומה מאתך שהרבה מישראל יתפזרו ויודחו בקצה השמים קודם ביאת המשיח, יוכל להתקיים הדבר ע"י אחרים. כל זה יבקש מהשם יתברך מעומק לבו, ובוודאי כשישמע הקב"ה את תפילתו הזו יתקבל ברוב חן ויקצוב לו מזונותיו בפה, וכידוע שחוצפא כלפי שמיא מהניא אפילו בדברים פשוטים וכ"ש בדברים קדושים כאלו שהוא לכבוד השם, אבל תדע שכל זה הוא דוקא כשהאדם מתחזק בדעתו שלא לשנות מזה הדרך בשום אופן, אבל אם הענין הזה הוא רפוי בעיניו ואינו כ"כ מקפיד על קיום התורה שעושה פה, ומסתפק אם ליסע או שלא ליסע, עלול הדבר מאוד שנשלח קערותיו לשם [דהיינו מזונותיו הקצובים לן] ופה אינו מוצא מאומה. ועוד תדע אחי שכל זה מועיל רק אם מבקש מאת השם יתברך הכרחיות, וכמו שבקש יעקב אבינו ע"ה "ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש", וראה ג"כ ממון שכששאלו לחם נתן להם בעין טוב בבוקר משא"כ בשר ויין [רש"י בחומש], ועיקר הכל שיראה להתחזק במדת הבטחון ויוושע על ידי זה, כמו שנאמר "קוה אל ד' ויושע לך", ואחז"ל כל התולה בטחונו בהקב"ה הרי הוא לו מחסה בעולם הזה ובעולם הבא שנאמר וגו'.

והנה העצה לחזק נפשו בענין זה הוא שיתבונן תמיד על זמן העבר מימי חייו כמה עשירות שנים חיה עד כה, ובחסד השם יתברך לא היה חסר לו אפילו יום אחד מאכילה ושתיה ומלבוש וכדומה, וא"כ מה לו לדאוג על זמן של להבא שאינו יודע מספר ימי חייו אפילו על יום אחד, מסתמא כשם שעזרו השם יתברך ברחמיו עד כה יעזרו ג"כ מעתה ולהבא.

פרק ח'

בו יבואר ההנהגה שמנהיג הקדוש ברוך הוא בהן עולמו

ודע עוד דיש שלשה מיני הנהגות שהקב"ה מנהיג בהן עולמו: אחד הנהגה טבעית שהקב"ה מנהיג בה תמיד כל העולם, דהיינו שנותן מטר על פני האדמה ומוציא לחם מן הארץ ומצמיח חציר לבהמה וכל עניינים כהאי גוונא. ואחד הנהגה נסיית שהיא למעלה מדרך הטבע לגמרי, כמו שהיה בעת יציאת מצרים ובקיעת הירדן וכל כהאי גוונא כמו שמפורסם בתורה ונביאים, והנהגה כזו שמשתנה הטבע לגמרי איננה רק בשביל כלל ישראל או ליחידי הדור כמו לנביאים ושאר קדושי עליון. ויש הנהגה ממוצעת בין נס לטבע, דהיינו מידת הברכה, שנס נקרא דבר חדש ממש, והנהגה זו איננה חדש ממש רק שנשלח ברכה במעשה ידי ומתרבה הדבר מאד מאד, (וכמו שאחז"ל [ב"מ מ"ב] במודד מעשר שצריך לומר 'יהי רצון שתשלח ברכה בכרי הזה'), או שמזדמנים לו כל האמצעיים הצריכים לעסק הזה אף שאינו בדרך הטבע ממש, ועי"ז מצליח בהעסק, ואפילו אם עסקו הוא באיזה דבר פרטי שאינו נצרך רק לאנשים יחידים, מזדמנים לו אלו האנשים בעיתו ובזמנו ועי"ז מצליח ומתעשר, וזהו בכלל מה שאמר הכתוב "כי ד' אלקיך הוא הנותן לך כח לעשות חיל", ואף שעל פי האמת ההזדמנות הוא ענין נסיי, אבל לא מינכר לכל, וכל זה נכלל בכלל ששורה מדת הברכה על העסק הזה, והנה ענין הברכה איננה ענין נסיי רק שמורה על השגחת ד', [ותדע שאילו ברכה היה בכלל נס האין כל אחד מתפלל ומבקש שים שלום טובה וברכה וכו', והלא נס גמור איננו מצוי רק ליחיד הדור כמו לנביאים וכהאי גוונא].

והנה על מדת הברכה בנוי כמה יעודי התורה, כמו שנאמר "ופן תאמר מה נאכל בשנה השביעית וגו' וצוית את ברכתי לכם ועשת את התבואה לשלש השנים", וכן "כי בגלל הדבר הזה יברך ד' אלקיך בכל מעשיך ובכל משלח ידיך", וכן כמה פסוקי התורה כהאי גוונא, והנה מידה זו של ברכה נתנה הקב"ה בראשונה לאברהם אבינו מעת שקיבל עליו הנסיון ראשון שנתנסה בעבודתו, כמו שנאמר "לך לך מארצך וגו' ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה", וכן אח"כ ליצחק וליעקב, וכן אח"כ לכלל ישראל מעת שקבלו על עצמם לקיים את התורה, כמ"ש "ראה אנכי נותן לפניכם היום וגו' את הברכה אשר תשמעו" וגו', ופרש"י על מנת אשר תשמעו, ומידת הברכה איננה תלויה דווקא כשעושה עסק גדול, ולא בריבוי העסקים, אלא בכל משלח ידו אפילו עסק קטן מאד כשהקב"ה שולח את ברכתו מצליח בזה, וכדכתיב "יצו ד' אתך את הברכה באסמך ובכל משלח ידך" וגו', וכאשר נסתכל עוד נראה דבמידה זו של ברכה מנהיג הקב"ה לישראל בכל עת ימי גלותם, שאין להם שום יסוד למזון שלהם כמו לשאר יושבי הארץ, שאין להם שום אחוזה אלא כל אחד עושה איזה עסק ומזדמן לו מן השמים האמצעיים הצריכים לזה ומתפרנס ע"ז, ולפעמים ג"כ שמתעשר עי"ז, והכל תלוי לפי ריבוי הברכה ששורה על העסק ההוא.

היוצא מדברינו דע"י קבלת התורה וקיומה זכו ישראל למידת הברכה, ובפרט כשמתחזק האדם במידת הבטחון בודאי באה ברכה לתוך ביתו, וכדכתיב "ברוך הגבר אשר יבטח בד' וגו', ועל כן כעת כאשר מתרבה כמה ענייני מצוקות בעולם אשר כמעט אין לנו שום מקור לפרנסה ע"פ דרך הטבע, אין לנו רק לחסות בשם ד', והיפלא מד' דבר להושיענו, ובודאי ע"י שנחסה בו ישלח לנו ברכתו ממעון קדשו, וכן רמז לנו הנביא שכן יהיה בסוף ימי גלותינו שנאמר "והשארתי בקרבך עם עני ודל [ר"ל עם שהוא מעונה וגם עניה ודלה] וחסו בשם ד' ", ולא פירש לנו הנביא פה מה יהיה כשנחסה בשם ד',

ונתפרש במקום אחר שנאמר ברוך הבא בשם ד' ברכנוכם מבית ד', ורצה לומר שע"י שבא בשם ד' יבא עליו ברכה מבית ד' ששם מקור כל הברכות והשפעות.

היוצא מדברינו שצריך האדם שיש לו קצת איזה עסק להתחזק ולעמוד על מעמדו שלא לנוד לארצות רחוקות ולחסות בשם ד', ובודאי ישלח לו ברכה במעשה ידי, וזהו שכרו בעולם הזה, ובפרט לעולם הבא שכרו גדול מאד מאד, וכדכתיב "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם". והענין הוא שיש שני מיני בטחון: אחד שהעולם מסכימים עמו, כגון בעוסק הרבה באיזה דבר ובוטח בד' שיעזרוהו בזה, ואחד שמגביר מדת הבטחון ביותר עד שהוא נגד בני אדם [כגון מה דמייתי הירושלמי בסוטה פ"ט על מה דאיתא במשנה שם ובטלו אנשי אמנה והבאתיו בשמירת הלשון שער התבונה פ"י ע"ש], וכגון מי שמתחזק בבטחונו ואינו רוצה ליסע למדינות רחוקות מפני שיבוא עי"ז לידי ביטול תורה ומצוות אף שרוב אנשי עירו נוסעים לשם ויש לו שם קרובים שמזרזים אותו לזה, ובטחון כזה הוא נגד בני אדם ואמר הכתוב מה רב טובו אשר צפון לו בעולם הבא עבור זה.

ודע עוד דמדת הבטחון אין תלוי בזכותים, שאפילו הוא אדם שאינו הגון אך שחזק בטחונו בד' כח הבטחון מגין עליו ומתחסד עמו השם יתברך, כ"כ הגר"א [ודלא כח"ה], ושמעתי שכן איתא במדרש על הפסוק "רבים מכאובים לרשע והבוטח בד' חסד יסובבנו", וכן מוכח פשטיה דקרא "עין ד' אל יראיו למיחלים לחסדו להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב", ומדלא כתיב יראיו המיחלים לחסדו, משמע דתרי מיילי נינהו, ושמענו מזה דאפילו איננו עדיין בכלל כת יראי ד' רק הוא מייחל לחסדי ד' ג"כ עין הקב"ה עליו להחיותו ברעב, ומה מאד ראוי ונכון בימינו שמתרבה מצוקות הזמן מאד שנתנהג כמו יעקב אבינו בעת צר לו, שהבטיח ליתן מעשר מכל אשר השם יתברך יזמין לו, וכדכתיב "וידר יעקב נדר לאמר וגו' וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך", ונתינת מעשר מביא ברכה לתוך ביתו של אדם, וכדכתיב "הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו' ובחוננו נא בזאת אמר ד' אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די".

נמצא דע"י ג' דברים באה ברכה לתוך ביתו של אדם: ע"י קיום התורה כדכתיב "את הברכה אשר תשמעו" וגו', וע"י מדת הבטחון, וע"י נתינת מעשר, ומי שמתחזק בשלשתן בודאי אשרי וטוב לו בעולם הזה ובעולם הבא.

פרשת בהר בחוקותי

פרק ט'

והנה ידעתי גם ידעתי כי יש הרבה אנשים שנתגבר עליהם גודל המצוקות מאד מאד, כגון שאין לו במה להשיא בנותיו, ועולליו שואלים ללחם, ואין להם שום עצה לזה עד שמוכרחים לנוד ממקומם. וגם אלו צריך לעשות נסיעתם בהתבוננות ובמתינות גדולה:

ראשון לכל צריך שיסכים בדעתו הסכם גמור לשמור את השבת ולא לחללו בשום אופן, דהיינו אפילו לא יזדמן לו שום עסק כי אם ע"י חילול שבת, כמו שמצוי בפאבריקען (בבתי החרושת) שם בעוונותינו הרבים שאין מקבלין איש למלאכתם כי אם כשיעשה גם בשבת, ואפילו אם יניחו לו להיות שובת ביום השבת, ורק בתחילת כניסת שבת בשעה ראשונה שאחר שקיעה יהיה צריך לסייעם במלאכתם, לא יתרצה בשום אופן לזה, [כי מה לי אם שותה סם המות כל מעת לעת או שעה אחת בלבד], אפילו אם עי"ז יסאר בלי שום עסק וכל תקות ביתו יהיה לריק שלא יוכל לשלוח להם מאומה, אעפ"כ לא יתיר לנפשו דבר זה שאין זה דרך התורה, שיטבע האדם נפשו לנצח בעוון של חייבי מיתות וכריתות בשביל בניו ובני ביתו, וידוע הוא מה שנפסק ביו"ד קנ"ז שמחוייב האדם ליתן כל אשר לו ולהשאר עני ואביון ונצרך לבריות ולא לעבור על שום לאו דאורייתא, וכ"ש חילול שבת שיש בזה חיוב מיתה דכתיב "מחללה מות יומת" בודאי צריך אדם להתרצות אפילו להיות גורף ביבין כל ימיו להתבזות לפני הבריות ולא לעבור אף פעם אחת על עוון חילול שבת, וכבר אמרו חז"ל מוטב לו לאדם להקרא שוטה כל ימיו ולא להיות רשע שעה אחת לפני המקום. ועל דבר בניו ובני ביתו כיון שהוא עשה מה שבכוחו ישליך יתבונן על ד' שהוא בעצמו יעזרם, והרבה סיבות למקום, [וקרוב להיות שכאשר יתחזק בעצמו שם ויסכים בליבו שלא לחלל השבת בכל אופן שיזדמן לו ויסבול עי"ז דוחק רב איזה זמן ירחם ד' עליו ויזמין לו פרנסתו בהיתר, כי ידוע מספרי קודש שכך דרכו של הקב"ה שמנסה להאדם, וכאשר האדם עומד בנסיון בהסכם גמור אח"כ עוזרו ומוציא למרחב נפשו], וידע מתחילה שכמעט קרוב לודאי שינסוהו מן השמים מתחילה בבואו לשם בנסיון הזה, ואם יודע בנפשו שלא יוכל לעמוד בנסיון ויבא לחילול שבת אין כדאי לנפשו בשום אופן ליסע ולהסתכן בזה.

ב) ידע בנפשו צריך שם התפקחות יתירה אודות כשרות האכילה, [כי קרוב מאד שבלא התבוננות יתגאל נפשו במאכלות האסורות], והוא בכמה פרטים: א' להכיר האנשים שסועד אצלם אם הם אנשים יראים ומקפידים על כשרות ויודעים במה להזהר. ואף אם הם אנשים כשרים צריך לידע את הטבחים שקונים שם הבשר והשומן אם אנשים כשרים הם ומקפידים על כשרות. וגם צריך לידע את השו"ב ששוחר אצלם הטבח הזה אם הוא ירא שמים, דבכל אלו הדברים מצוי בהם המכשולים, וצריך לזה התפקחות יתירה להתבונן על כל אלו הדברים, דבלא התבוננות במשך הזמן שיהיה שם יכשל בודאי באיסור נבילות וטריפות וחלב וכיו"ב. ואפילו אם ידרוש ויחקור אחר כל זה, אפשר להכשל בזה כשיזמין ויהיה לסעוד לפעמים בבית אחרים ממודעיו כגון בשבת קודש ובמועדים. וראיתי לאנשי סגולה שהיו מוכרחים ליסע לחוץ למדינה והיו שם כמה שנים והתנהגו בנפשם שלא לאכול שם בשר כלל כי אם מאכלי חלב וביצים ודגים וכיו"ב.

ג) צריך להסכים בנפשו הסכם גמור שלא יביא את בניו אצלו לשם בשום אופן, ואפילו אם ישער בנפשו שבניו לא יסורו מדרך ד' בהיותם שמה, אבל בני בניו שיוולדו שם ויתגדלו שם הלא בודאי יסורו מדרך האמת, וכידוע הכל בכור הנסיון, והרי הוא מאבד בידים את דורותיו לנצח. וגם על עצמו צריך איש הנלבב לעשות הסכם גמור בלי ישונה שלא לשהות שם הרבה, ורק על זמן קצוב, ואם ירצה ד' לעזרו יוכל לעוזרו בתוך זמן ההוא, כי כבר אחז"ל באבות אל תאמין בעצמך וכו', ואם ישהא שם זמן רב גם בעצמו בסכנה ההיא וכל מחשבותיו הרצויות שהיו לו על עצמו ובניו ישבתו בהמשך הזמן וכאשר אנו רואין בכור הנסיון.

ד) צריך לקבל על עצמו ולהתחזק שם בכל עוז שלא להתרחק מתורה, לקבוע לו עת מעט עכ"פ בכל יום ויום השבת זמן מרובה כמה שיהיה בכוחו ללמוד הלכה ואגדה, [וטוב שיעיין בספר נדחי ישראל לפרקים, כי שם מבואר כמה דברים שרגילין להכשל שמה], כי כאשר יתרחק מן התורה במדינות ההם בודאי נפשו בסכנה מרוב הפרצות והקריירות בדת אשר יראה שם בכל יום, כי רק באחזו בעץ החיים היא התורה הקדושה שהיא חיי הנפש, יוכל לקוות כי ברוב קדושתה ימלט נפשו מני שחת ולא ילכד ברשת היצר הרע הפרושה שם על כל החיים הבאים שמה, וכמאמר בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין, ותורה אף בעידא דלא עסיק בה אגוני מן היסורין ומצלי מן החטא כמו שאמרו חז"ל, ובכל מקום ובכל זמן צריך האדם להתחזק בזה, [ואז יצליח את דרכיו כמש"כ ביהושע] "לא ימוש ספר התורה הזה מפ"ך וגו' כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל". ובפרט במדינות שהיצר הרע מתגבר מאד והולך וסואן ברעש בקול אחד שתכלית האדם הוא רק לצבור כסף ולהתעשר ולחיות חיי עונג וזהו כל פרי החיים, היפך מאמר קהלת שכתב "סוף

דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם", בודאי צריך האדם להתחזק באור התורה שהיא מאירה עיני האדם, כדכתיב "מצות ד' ברה מאירת עינים", ומראה לו את הדרך הנכונה שילך בה ולא יתפתה לעצת יצרו, ואז אשריו וטוב לו.

זכור למרים

הקדמה

כתיב בקרא (ירמיהו ח) "הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם, כי מדוע לא עלתה ארכת בת עמי". ביאורו, גלעד היתה עיר גדולה מאוד, והיו מצויים בתוכה כל מיני רפואות שבעולם, ובה ישבו רופאים גדולים מאוד, ועל כן מתמה הנביא, מדוע לא נרפאה המחלה, הלא מצויים רופאים ורפואות.

והנה ידוע שעל ידי העונות הנפש חולה לפי ערך החטא, כמאמר הכתוב (תהלים מא) "רפאה נפשי כי חטאתי לך", ועוד ידוע כי התורה אשר נתן לנו ד' יתברך בחסדו היא רפואת הנפש, ועל כן מתמיהים אנחנו מאד על נפשותינו, כי לפי הידוע נחרב בית קדשנו בעון שנאת חנם ולשון הרע, וכל דור שלא נבנה בימיו כאלו נחרב בימיו, ועדיין השטן מרקד בנו.

ועל כן מתמיהים אנו הצרי אין בגלעד, היינו התורה הקדושה שהיא מקור הרפואות, האם לא נמצאים בה סמי הרפואות למחלה זו. ואם תאמר אמת שבה נמצאים כל סמי הרפואה ואף למחלה זו, אבל רופא אין לנו שירה אותנו איך נקח הרפואה, על כן מסיים הלא נמצא בה ראש הרופאים והוא הקב"ה שמורה לנו איך ניקח את הרפואה.

ויסוד כל הרפואות הוא מאמר הקב"ה שאמר לנו "זכור את אשר עשה ד' אלהיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים", והיא הרפואה האמיתית. ואם ירצה השם בפנים נבאר בהרחבה איך להשתמש בסמי הרפואה למחלה זו, ובודאי תועיל בעז"ה.

וקראתי שם הקונטרס זכור למרים על שם הרפואה.

פתיחה

קודם לכל נבאר פירוש הפסוק "זכור את אשר עשה ד' אלקיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים", ואף שנתבאר כבר בספרי שמירת הלשון, מכל מקום אין מדרש בלא חידוש וכאשר נבאר.

זכור- היינו אם עוסק בדיבורים עם בני אדם ועלול לשכוח ולבטא דיבורים אסורים, אז המצוה לזכור מה שנעשה למרים אודות דיבוריה, ועל ידי זה ימנע מלדבר דיבורים אסורים. [והוא על דרך מה שאמרו חז"ל (ביצה ט"ו) על הפסוק "זכור את יום השבת לקדשו" פירושו זכרו מאחר שבא להשכיחו, וכפירש"י שם עיין שם].

את אשר עשה- היינו עונש הצרעת, שמשפטו לישב בדד חוץ לשלש מחנות, ופעמים הוא מוחלט שם לעולם עד שיתרפא, ואפילו שאר טמאים אינם יושבים עמו. ובגדיו יהיו פרוצים [קרועים] וראשו יהיה פרוץ [מגודל שער], ועל שפם יעטה, כאבל, וטומאתו חמורה כטמא מת, ומי שבא לאהלו תיכף נטמא. ועוד, שמשמיע לכל שהוא טמא כדי שיפרשו ממנו.

ד' אלקיך למרים- הכל לפי המבייש והמתבייש, שמרים היתה חשובה אחת בכל העולם, שהיה הבאר לכל ישראל בזכותה, וגם סיכנה את עצמה להציל את משה מן הים, וגם בדיבורה לא נתכונה לגנותו ח"ו, ואף על פי כן לא הועילו לה כל זכויותיה.

[הג"ה. ונבאר את הענין במה שדרשתי במקלות, הנה ידוע מה שנאמר בתורה בדרך כלל על כל המצות בפרשת ציצית "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ד' וגו'", וחזר ופרט כמה עניינים המיוחדים אודות חלק הדבור לבד, ועל כל אחד הזהיר באזהרה בפני עצמה, על אונאת דברים בפני עצמה, ועל הלבנת פנים באזהרה בפני עצמה, ועל רכילות ולשון הרע באזהרה בפני עצמה, וכל כיוצא בזה. ועל כולם הזהיר עוד בדרך כלל ואמר "זכור את אשר עשה ד' אלוך למרים" וגו', וענין הכתוב הזה שלא יחשוב האדם בנפשו אמת שישנן כמה אזהרות על ענין הדבור, אבל הלא ישנם הרבה זכויות של קבלת התורה וקיום מצותיה, ויגנו עלינו שלא תפגע בנו מדת הדין כי אם לעת מועד לכל חי, לזה אמר "זכור את אשר עשה" וגו', וכאומר הלא ידעתם את מרים שהיא חשובה שאין כמותה, שלכל ישראל היה מים עבורה כל הארבעים שנה, ולא הועילו לה כל זכויותיה ונתפרסמה לבזיון וכלימה בפני כל, ועל אחת כמה וכמה אדם אחר שהוא כאין נגד מרים שיוכל להעניש כמעט רגע.

ונמשיל לדוגמא לאדם אחד שהיו לו שני בנים, אחד מהם היה נקרא בכינוי: העילוי, כי היה עילוי גדול מפורסם בכל העיר וסביבותיה לשם ולתהלה, ובנו השני היה נער פשוט. והנה נכשל העילוי במדת הגאווה באופן מבהיל, ועשה מריבות עם כמה אנשים באופן שהיה בזיון גדול לאביו, וכדי להשקיט המריבה, הכהו אביו לעיני כל, כדי שידעו כולם שכל מה שעשה בנו, עשה מדעת עצמו ולא מדעתו, ובכך נשקטה המריבה. והנה בנו השני הפשוט, גם הוא נסתבך במדת הגאווה מאד ועשה מריבות עם אנשים, ויען אביו ויאמר לו, הלא אתה ידעת את אחיך העילוי שהוא עילוי גדול שאין כמוהו ואף על פי כן הכיתיו ובזיתיו לעיני כל, וגרמתי לו בזיון וכלימה, ועל אחת כמה וכמה שאתה נער פשוט וגם, האם גם אתה תביישני, הזהר והזהר שלא תלך בדרך הרעה הזו, כי תקבל מכות וכלימות יותר ממנו.

וזהו מה שאמר הכתוב "זכור את אשר עשה ד' אלוך למרים" - שלא הועילו לה זכויותיה ונתפרסמה לבזיון וכלימה עבור זה החטא, כמו שכתוב בפרשת בהעלותך "ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם" וגו', וכל שכן אדם אחר שהוא כאין נגדה על אחת כמה וכמה שיתפרסם לבזיון עבור זה החטא].

בדרך בצאתכם ממצרים- שלא תאמר שהזמן גרמא והיתה אז שעת זעם ח"ו, אלא להיפך, הדבר היה בעת רצון בצאתם ממצרים שהיתה אז שעת חדוה, כדכתיב (בפרשת משפטים) "כעצם השמים לטוהר" וכפירש"י שם דכשנאלו היה אור ושמחה לפניו, ואף על פי כן נענשה כך בבזיון נורא כמו שאמר הכתוב "ואביה ירק ירק בפניה וגו' הלא תכלם" וגו', קל וחומר בזמן אחר, ובן בנו של קל וחומר באדם פשוט שאין לו כל כך זכויות כמותה אפילו אחד מני אלף, בודאי שלא ינקה מעונש.

פרק א'

יבוארו חמש סיבות המונעות את התועלת מזכירת מעשה מרים

נבאר שלא יקשה לו לאדם, הלא אנו אומרים בכל יום "זכור את אשר עשה ד' אלקיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים" וכמעט אינו פועל כלל להשמר מחטא זה, אכן יש בזה כמה סיבות.

סיבה ראשונה: הנה ידוע דכמו שמנהג העולם להשתמש ברפואות לחולי הגוף, כן צריך להשתמש ג"כ ברפואות לחולי הנפש. והנה ברפואות הגוף ידוע דאם החולה אינו מכיר במחלתו וחושב שהיא רק מיחוש בעלמא, ולכן יעברו עליו כמה ימים ולא יבוא לשאול את הרופא על זה, ואפילו אם הולך אח"כ אצל הרופא, ואפילו כשלוקח הרפואות, הוא רק כדי לצאת ידי הבריות שאומרים עליו שמתואר פניו ניכר שהוא אינו שלם בבריאותו. ולזה לא יועילו הרפואות כלל, וכדאיתא בגמרא 'מאן דכאיב ליה כאיבא אזיל לבי אסיא', והכוונה דצריך להכיר שיש לו כאיבא, ואז כשהוא בא אצל הרופא ומספר לו גודל מכאוביו אז יועילו לו הרפואות.

כן הדבר בעניינינו, צריך האדם מתחלה להכיר את עצמו שהוא חולה בנפשו, ולבקש עצות ותחבולות איך להעזר ממחלתו, ואז כאשר ילך אצל הרופא ויקח הסמים שיתן לו הרופא יוכל להרפא ממחלתו, לאפוקי זה שאינו מרגיש כלל שהוא חוטא בנפשו.

וכדי שיבוא להכיר את חטאו, צריך עכ"פ ללמוד בפתיחה לספר חפץ חיים, ושער הזכירה מספר שמירת הלשון, ומשם יכיר את עצמו שהוא חולה בנפשו, ואז אם יקח הרפואות יוכל להעזר על ידן.

סיבה שניה: כי הכוונה באמירתנו הוא שנעלה הדבר בזכרוננו, ועי"ז נזהר שלא נדבר דיבור זה האסור, וכמו שכתב הרמב"ם התבוננו מה אירע למרים הנביאה וכו', לאפוקי מי שלא כיון בזה כלל. והוא דומה לחולה שבא לו רופא מומחה ואמר לו את הסמים הללו תקח ותתרפא, אבל תדע שאלו הסמים חזקים מאד, ויטייען החולה בנפשו כדי שלא יטעום מרירות הסמים ישנה הכוס בזריזות יתרה כל כך עד שלא תהיה שהות להרגיש המרירות, לסוף לא הועילו לו הרפואות מאומה, ויבוא שנית אל הרופא ויספר לו שלא הועילה לו רפואתו עד הנה, ויבקשו שיתן לו הרפואה פעם שנית אולי תועיל לו, ויאמר לו הרופא אמור לי איך שתית את הרפואה, ויאמר לו החולה כך וכך, ויאמר לו הרופא באופן זה אפילו אם תקח עשר פעמים לא יועיל לך מאומה, דעניין דומה לאדם שפתח פיו והשני תחב לו המאכל לתוך גרונו ויבלעהו, שזה לא נחשב לאכילה כלל.

כן הדבר בעניינינו, האומר זכור את אשר עשה וגו' ולא התבונן בנפשו המרירות שקבלה מרים אח"כ מזה החטא, אינו נחשב כלל. אבל אם אמר זכור וגו' ויתבונן כמו שכתב הרמב"ם, בודאי עצתו של הקב"ה תועיל מאד, ויקום עליו מאמר הכתוב "טעמו וראו כי טוב ד' " וגו', טעמו דייקא, רוצה לומר: התבוננו.

סיבה שלישית: שלפעמים החולה אינו מאמין ברפואות הרופא, ואומר לנפשו אף שאנכי יודע מרת נפשי וליבי עלי דוי ממחלתי האנושה, אבל מכל מקום מי יודע אם זה יועיל לי, הלא רואה אנכי שלכמה אנשים שגם הם היו חולים במחלה זו ולא הועילו להם הרפואות הללו. ויאמר לו הרופא שתי תשובות בדבר, ראשית עליך לדעת כי לא בפעם הראשונה בקחתך את הרפואות תתרפא, כי אם כשתחזור עליהם כמה ימים אז תרגיש בעצמך כי המחלה הולכת ומתרפאת מעט מעט. שנית, מאין אתה יודע שלא הועילו הרפואות כלל, הלא כשתחקור הדבר לאמתו תתודע שלהרבה אנשים הועילו אלו הרפואות, וגם אתה אם תקח תתרפא בהמשך הזמן.

כן הדבר בעניינינו, ישנם הרבה אנשים היודעים את חומר העון ולבם מר להם על העון הזה, אבל מכל מקום מתיאשים ואומרים, מי יודע אם תועיל לי האמירה והזכירה של מעשה מרים, הלא רואה אנכי שכולם אומרים פסוק זה ומכל מקום אינם מניחים את פיהם מעון הזה, והוא מטעם שמתאשים ואומרים: שכל כך נשקענו בעון זה עד שגם תשובה לא תועיל לנו, וכמו שכתוב (יחזקאל ל"ג) "ואתה בן אדם וגו' כן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה", רצה לומר, שסוברין הן שכל כך העון נדבק בהם עד שלא תועיל להם התשובה, ועל זה השיב הקדוש ברוך הוא ואמר (שם) "חי אני וגו' אם אחפץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחי" וגו'.

ואל תאמר שלא תועיל לך עצתי, מובטחני שבאם רק תאמר הפסוק זכור ותתבונן בו כראוי אז בודאי יועיל לך, ולא די במה שתאמר פעם אחת ושתים ובזה תדמה בנפשך כי כבר יצאת ידי חובתך, לא כן, אלא לאחר כמה שבועות לאחר שתתרגל בו, אז תרגיש בעצמך כי הרבה הועילה לך עצה זו של הקב"ה, וראיה לזה מהרבה אנשים שהתבוננו באמירת פסוק זה ואמרו שהועיל להם וניצלו על ידי זה מחטא זה.

ועיין ברש"י בחומש על הפסוק זכור את יום השבת, פירוש: זכור לשון פעול הוא, כמו אכול ושתה (ישעי' כב) הלוח ובכה (שמואל ב' ג'). וכן פתרונו: תנו לב לזכור תמיד את יום השבת. והוא הדין הכא דכתיב "זכור את אשר עשה ד' אלוקיך למרים", גם כן הכונה לזכור תמיד את אשר עשה וגו'. וכן כתב הרמב"ן בחומש פרשת תצא על הפסוק זכור, וזה לשונו: "זכור את אשר עשה ד' אלוקיך למרים" - שתהא מזכיר זה בפה תמיד, בכתוב הזה אזהרה גדולה להמנע ממנו בין בגלוי בין בסתר, בין במתכוין להזיק ולהבזות בין שאין מתכוין להזיק כלל, עכ"ל.

ויש מהיראים שכדי להמנע מזה החטא, מונחת לפנייהם על השולחן פתקא קטנה וכתוב עליה זכור אשר עשה למרים.

פרשת במדבר

סיבה רביעית: לפעמים אינן מועילות הרפואות לחולה מפני שהחולה אינו שומר את עצמו מן התנאים שציוהו הרופא, דהיינו לשמור את עצמו מלאכול דברים מרים וחמוצים, ולהיזהר משאר עניינים המזיקים למחלתו, ובאופן זה לא תועיל לו שום רפואה.

כן הדבר בעניינינו, האדם הרוצה לשמור את עצמו מחטא זה עליו לדעת היטב את הדברים המביאים אותו לידי לשה"ר ולהיזהר מזה, וכבר ביארנו בספרי שמירת הלשון בפרק ט"ז משער התבונה איזה דברים המביאים את האדם לחטא זה. ולפיכך הזהירה התורה "השמר בנגע הצרעת לשמור מאד לעשות ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלויים", כי הם היו הרופאים המומחים לדבר זה, והם היו המורים והמזהירים לעם סיבות הנגעים ואיך להרפא מזה כדאיתא בתורת כהנים.

סיבה חמישית: לפעמים יקרה שהחולה בא אל הרופא לשאול על מחלתו רק אחרי זמן ארוך כשהמחלה תקפה עליו בכבדות, והנה אף שמחלתו קשה להרפאות מפני שכבר חדרה המחלה בכל איבריו, מכל מקום מנחם אותו הרופא ואומר, דע כי המחלה שלך גדולה ואנושה מאד, ואתה בעצמך הסיבות דבר זה שלא באת תיכף בעת שהרגשת עצמך חולה קצת, כי אז עלתה ארוכה למחלתך מהרה, אך בכל זאת בל יפול לבך, ואך אם תשמע בקולי לאשר אני מצוה אותך, אתן לך סמים, ואף שבעת הראשונה לא יועילו לך מפני שמחלתך כבדה, אך חזק ואמץ שלא תתעצל בלקיחת הסמים וסוף הרפואה לבוא.

וכן הדבר בענינינו, אמת הדבר לאיש כזה שהורגל בדיבורים כמה שנים ולא חשך את עצמו מעולם להשמר מחטא זה, קשה הדבר מאוד, כמו שאומר הכתוב טוב לגבר כי ישא עול [היינו עול מלכות שמים] בנעוריו, שלא להניח את המחלה להשתרש אצלו. ומוכל מקום אל יתיאש מזה, כי עוד יש רפואה למחלתו, וכמו שאמר הכתוב (בקהלת) "אם רוח המושל יעלה עליך מקומך אל תנח", ורצה לומר: המושל הוא יצר הרע שמושל עליך ונלכדת בפחו להחטיאך, מכל מקום מקומך אל תנח, היינו התגבר והתחזק כנגדו בכל מה שתוכל ובודאי יעזור לך ד', כי הבא לטהר מסייעין אותו, ומסיים הכתוב "כי מרפא יניח חטאים גדולים", והיינו כמו האנשים העומדים במצב המלחמה ויורה אחד מרחוק חץ עליו והוכתה אצבעו ושורת דמו, וחשב להשליך הקשת מידו על הארץ, ויאמר לו רעהו העומד אצלו, אחי התחזק בידך השניה לירות החיצים על שונאך פן יצליחך ד', דאם לא תעשה כן הוא לא ירחם עליך ויורה עליך עוד עד שתפול שדוד לפניו. כן הוא בענינינו, אמת שהיצר הרע החטיאך עד עתה, אבל מכאן ואילך התחזק כנגדו ועשה תשובה אמיתית על העבר והתחזק על להבא שלא לחטא עוד, דאם תתרפה ח"ו הוא יחטיאך עוד ועוד.

והנה כל זה דברנו אודות גודל החיוב להזהר מלדבר לשה"ר ושאר דבורים האסורים, אבל עדיין לא ביררנו איזה דבורים נכנסים בכלל לשה"ר ורכילות. והאדם שחשב בנפשו והסכים להזהר מעון זה, אינו יודע עדיין ממה להזהר, אם לא שלא ידבר כלל, וזה דבר שאי אפשר רק ליחידי סגולה. על כן העצה לזה שילמד בספר חפץ חיים שבו מלוקטים כל ההלכות והדינים מראשונים ואחרונים השייכים לענינים אלו.

פרק ב'

שירגיש במכאוביו

והנה המנוגע במחלה זו של הרגל דיבורים אסורים, הוא כמו בשאר מחלות, דבעת שהמחלה עומדת בתוקפה מצוי שאינו מרגיש כלל, וכשרוצים ליתן לו רפואות הוא ממאן בזה ואומר מה לכם עלי אינני חולה כלל, אכן במשך כמה ימים מתחיל להרגיש מכאוביו ואומר לרופא שכעת הוא מרגיש שהוא חולה, וכששואלים לרופא אודותיו אומר שכעת נוכל לקוות לד' שיתרפא במהרה.

כן הוא בענינינו, בעת שהאדם מקולקל בלשונו ומדבר בכל יום כמה מאות תיבות בודאי יש בהם מכל המינים המצויים, ישנם דברי גאווה, ואונאת דברים, דברי חנופה, שקר, לשה"ר, רכילות, מרמה, מחלוקת, הלבנת פנים, ליצנות, כעס, ועוד, ועל כולם דברים בטלים. אף שאינו מצוי שיכשל בכולם, עכ"פ בהרבה מהם בודאי הוא נכשל בכל יום, ובמשך כמה חדשים מצוי שיכשל ברובם. והאדם בעצמו חושב בנפשו שלא חטא מעולם בזה, והטעם מפני דלא רמיא מעולם עליו ולא אדעתיה. ואפילו כשיאמר על חטא ביום הכיפורים, הוא חושב שהוא לא חטא בזה רק שהוטל על העולם לומר מפני איזה ספק.

אכן כשיתחיל לומר זכור וגו' ולהתבונן שגם הוא מנוגע בעון דיבורים אסורים, ויוכרח לעתיד ליתן דין וחשבון על כל דיבור ודיבור כמו שנאמר "ומגיד לאדם מה שיחוו" דאפילו שיחה קלה ששח מימיו מגידין לו לאדם בשעת הדין, אז יתחיל להרגיש בדבורו וימצא שדבר זה שקר וזה רכילות וזה לשה"ר וזה מרמה וכו', ואז מתחיל למעט בדבורו, ואז יש תקוה רבה שיתחיל להרפא, ואז ימצא חיים וימים טובים בזה ובבא.

פרק ג'

להזהר מאד בדבורו ובזה ינצל מכל צרה

הנה הכתוב אומר "רבות מחשבות בלב איש ועצת ד' היא תקום". ונבאר עצתו של הקב"ה בענין זה, דאיתא במדרש שאמר הקב"ה מכל הצרות הבאות עליכם אני יכול להציל אתכם ומשוט לשון תחבא. וביאור הענין, שהקב"ה שהוא מקור החסד והרחמים כדכתיב בקרא, וגם היום חסדיו ורחמיו לא כלו, כדכתיב "חסדי ד' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו", רצונו לחפות על כל דבר ולמצוא צד זכות, אכן בתנאי שלא יעמוד השטן כנגד כסא הכבוד לקטרג, ובעל הלש"ר העומד למטה בארץ ומדבר על חבירו רכילות ולשה"ר ומחלוקת וכהאי גוונא, הוא הוא הנותן לו פה לקטרג כמבואר בזהר הקדוש, וכל זה רמז בקרא: "שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ", לרמז שהלש"ר שהוא מספר פה, היא עולה עד כנגד כסא הכבוד, כדאיתא בתנא דבי אליהו. ולפי זה כמה יש לו לאדם להתאמץ ולהזהר מן החטא החמור הזה כדי שירחם ד' עליו ויצילהו מכל הצרות.

אך באמת היצר הרע מטעהו בטענות של שוא, שאומר שאין בכח האדם להשמר מזה החטא. וטעות היא, דאם לא היה בכח האדם להשמר לא היה הקב"ה כותב על זה בתורתו כמה לאוין ועשין, כי אם במדה טובה בעלמא, והיינו אומרים שזה שייך רק לגדולי ישראל, ומדכתב כמה לאוין ועשין וארור מיוחד על זה הענין ("ארור מכה רעהו בסתר") ועוד כמה פסוקים בענין זה, שמע מיניה שיש בכח האדם להשמר אם רק ישים לבו לזה ויצמצם את דיבורו שלא להרבות, כי רוב דברים לא יחדל פשע.

ותדע שכשאדם עומד למשפט, הוא מצמצם את דיבוריו לענות בתכלית הקיצור, בידועו שעל פי דיבורו יעשה המשפט, וכדי שלא יתפשוהו בדיבורו. והכי נמי בענינינו, שלא נאבד אפילו דיבור אחד, כמשאחז"ל על הפסוק "ומגיד לאדם מה שיחוו" אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו מגידין לו לאדם בשעת הדין. ועל כן יש לו לאדם להזהר מאד בדיבורו, שלבסוף יצטרך לענות על כל דבריו. ואפילו לפי מה שמטעהו היצה"ר שקשה לו לאדם מאד לצמצם בדיבורו ולהיזהר מזה החטא, בכל זאת כדאי לו לאדם לסבול להיות בולם פיו כדי להשיג הבטחת הקב"ה שהבטיחו מכל הצרות הבאות עליו אם רק משוט לשון יחבא.

והנה כל אדם מי שיש לו לב נבון, הוא דואג תמיד ומפחד מזמן העתיד מפני כמה גוונין, יש מפני כף הקלע, ויש מפני חבוט הקבר, ויש מפני גיהנם, ויש מפני יום ד' הגדול והנורא שעתיד ד' יתברך לדון את כל העולם כולו כידוע, וגם ידוע לכל שיש שבעה דינים העוברים על כל אדם כמו שכתבו הספרים, וכל דין ודין חמור מאד. והנה ידוע מי שיש לו איזה משפט לפני מלך בשר ודם אם המשפט הוא משפט קשה דהיינו חשש מות או יסורים גדולים ונוראים ר"ל, כמה מתחזק האדם להשיג איזה סניגור שימליץ עבורו ואפילו על ספק אולי יכול להצילו או על כל פנים להקל את דינו, ובפרט אם נודע לו בבירור ששמע מכמה אנשים שסניגור פלוני הוא מומחה לענין זה והוא יכול להצילו, לא ינוח ולא ישקוט בכל ההשתדלות עד שישגיחו, ואף שעל כל פנים אחר כל ההשתדלות שלו עדיין אינו ברור שינצל, שהמשפט הוא משפט קשה מאד, מכל מקום הוא עושה כל מה שביכולתו לעשות אולי יתנהו ד' לחן בפני השרים וירחמו עליו, ואף שעדיין הוא ספק שבודאי יגישו בסוף את דינו לפני המלך בעצמו, שעונו היה שפעם אחת הקל בכבוד המלך, ופן יכעוס עליו המלך, מכל מקום הוא עושה כל מה שביכולתו לעשות, והוא מתרצה לכל החומרות שיטילו עליו השרים, ואף שינצל ממות.

וכל שכן בעניינינו שהמשפט הוא לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה בעצמו שהוא אלקי המשפט, והוא אומר מכל הצרות הבאות עליכם אני יכול להציל אתכם, וההצלה הזאת כוללת מכל הפגעים והצרות, ואך משוט לשון תחבא, ואם על תנאי קטן כזה גם כן יאמר האדם שקשה לו לעמוד בזה, הוא כחסר דעה יחשב, או שהוא מפקפק בדרשות חז"ל שהקב"ה מבטיח לאדם שבזכות זה ינצל מכל צרה. ובאמת עבור פתקא כזו שהקב"ה מבטיחו לעמוד לימינו להצילו מכל הצרות הבאות לעולם, כדאי לאדם אם בעל נפש הוא לקבל על עצמו כל הענינים הקשים שבעולם.

פרשת נשא

פרק ד'

להזדרז מאד לשוב בתשובה לפני ביאת המשיח

כתיב (קהלת יב) "וזכור את בוראך בימי בחורותיך עד אשר לא יבוא ימי הרעה [היינו קודם שיבואו] והגיעו שנים" וגו', ואחז"ל אלו ימות המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה, והכוונה שצריך לעשות תשובה קודם שיגיעו ימות המשיח.

והנה כאשר נתבונן בעיתים הללו, רואים אנו שימות המשיח ממשמשים ובאים, ואף שאין אנו יודעים בצמצום את הזמן, מכל מקום קרובים אנו לימות המשיח בודאי, כי כל הסימנים שהובאו בגמרא פרק חלק מתקיימים כולם, ובפרט במה שאנו אומרים 'ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה', שחילול השם גדול מאד, ונתקיים בימינו מה שאמר הכתוב "כי יד על כס י-ה", שרוצים להשכיח את שמו יתברך מן העולם, ומקויים בימינו מה שאמר הכתוב "כי לשמך תן כבוד" ואיתא בגמרא (פסחים קי"ח לחד דעה) שקאי על ביאת המשיח. ואם כן כמה צריך כל אדם להזדרז לעשות תשובה על עוונותיו פן יבוא משיח פתאום כמו שאמרו חז"ל, ואז יתגלו לפני הכל הפושעים והחוטאים, כמו שאמר הכתוב "סוף דבר הכל נשמע" וכמו שתרגם המתרגם, ואז בודאי יצחק כל אחד במר נפשו ויאמר חטאתי עויתי וגו'.

והנה על כל העונות יוכל האדם לטעות בנפשו ולומר נקי אנכי, שאני שומר שבת ומניח תפילין בכל יום וכדומה שאר מצוות, אבל על המצות עשה והלאוין התלויים בחלק הדבור אמרו לנו חז"ל שכולם בלשון הרע, ושם לשון הרע כולל כל חלקי דיבורים האסורים, [והגם שהגמרא מקשה בלשה"ר סלקא דעתך אלא אימא באבך לשה"ר, כבר כתב הרמב"ם שאנו בדורותינו הלואי שניצל מלשה"ר עצמו].

וגם אנו בעצמנו כולנו מודים לזה, דכשנשאל לאדם בינו לבין עצמו, אמור לי ידידי האמת, האם תחשוב בנפשך שאתה שומר את התורה, יענה לך בדרך כלל אני שומר התורה. ואם תשאלנו על חלק הדיבור: אמור לי האמת האם אתה שומר העניינים התלויים בחלק הדיבור לפחות בחלק קטן מחייך, דהיינו חלק רביעי מחייך או חלק עשירי מחייך לפחות, יענה לך במר נפשו, איני זוכר אם שמרתי אפילו חודש אחד מימי חיי כראוי. כלל הדבר, כמעט שמתייאשים בני אדם בענין זה וחושבים שאי אפשר כלל לתקן דבר זה, אבל באמת התורה מכחישתם, שאם כן לא היה הקב"ה כותב זה בתורה בתורת לאו ועשה כי אם בהנהגה טובה בעלמא, אלא האמת הברור שנוכל לתקן, אלא מתעצלים אנו להתבונן בגודל הענין בשכרו ועונשו, ואם כן הדבר מוטל על כל אחד להתחזק בנפשו ולחשוב, הגם שלא שמרנו עד כה כראוי, על כל פנים נשמור בזמן האחרון קודם ביאת שלוחו אליהו.

והוא דומה לעבד שברח מאדונו, ופגע בו אדם אחד ממכיריו ואמר לו, הלא אתה מכירנו מכבר שהיינו רעים זה לזה, עמוד ואספר לך שנודע לי שאדוניך שלח שלוחים לבקשך ובודאי ימצאך ויענישך עונש גדול כמשפט עבד הבורח מאדונו, ושמעתי שהכריז שאם יבא בעצמו קודם שימצאוהו שלוחיו יהיה פטור מן העונש, על כן שמע לעצתי וחזור תיכף וקבל על עצמך שמהיום והלאה לא תברח עוד, ואני אעיד עליך לפני אדוניך שאני מצאתי אותך בדרך בוכה ומתחרט על העבר ומקבל עליך על להבא לעבוד אותו באמת ותמים, ואז בודאי יקבל אותך בנפש חפצה, אך מהר ומהר לרוץ מהרה לבית אדוניך קודם שימצאוך שלוחיו המחפשים אותך.

והנמשל הוא דבר אמת, האדון האמיתי הוא הקב"ה, ואליהו הנביא הוא שלוחו, ואחר שיבוא אליהו יהיה אח"כ יום ד' הגדול והנורא כמו שאמר הכתוב "הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום ד' הגדול והנורא", וצריכים אנו לעשות תשובה קודם שיבוא אליהו, ובודאי יקבל אותנו ברצון גמור, ואך שנקבל עלינו באמת שלא לשוב לכסלה עוד, וכמו שאמר הכתוב (תהלים פ"ה) "אשמעה מה ידבר הא-ל ד' [ושמעתי] כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידי, [אך] ואל ישובו לכסלה". אבל אם נתעצל עוד מתשובה, ונמתין עד שיבא אליהו וימות המשיח מקודם, ועי"ז יתגלו העונות והפשעים של כל אחד כנ"ל, ואם כן יהיה בזיון גדול.

ודוגמא לזה מספרים שפעם אחת היתה בחינת חיילות המלך, והמלך בעצמו בא לנסות אותם אם הם שלמים במלבושיהם ובעבודתם, ויחכו לבואו כמה וכמה שעות בעמידת הכן כל החיל וגם ראשיהם ומנהיגיהם עד שנלאו נשוא לחכות, וינסה אחד מהראשים לצאת לאחורי מצב החיל להנפש כמה רגעים, ובתוך כך פתאום בא המלך ולא מצא אותו על מקומו, כעס המלך עליו ואמר שוב איני חפץ בך. והנה נוכל לשער צערו של האיש ההוא, שבעבור כמה רגעים אבד שררתו. [ודוגמא לזה מצינו בשאל המלך שהמתין על שמואל הנביא בזביחת הקרבן, ובעבור זמן מועט שלא חיכה עליו, אף שהיתה השעה דחוקה כי פלשתים נפלו על ישראל, מכל מקום נענש על זה וניטלה ממנו המלוכה כמפורש בכתוב (שמואל א' ט)].

וכן הוא בעניינינו אם האדם עושה תשובה קודם שיבוא אליהו לבשר, היא תשובה גמורה, וכבר אמר הכתוב שלא יזכרו לו עוד החטאים והעונות שעשה אלא נמחה לגמרי, מה שאין כן אם נמתין עד שיבא משיח צדקנו, אפילו אם יתברר שהיה הכל אונס ושגגה שלא ידענו גודל החטאים וגם לא היו לנו נביאים שיחזירונו בתשובה, וגם החיצונים שבנו עכבונו לעשות תשובה, ואפילו אם יתקבלו טענותינו ובכיותינו לפניו ולא ידחונו לגמרי, מכל מקום יש נפקא מיניה גדולה אם נזדרז בתשובה קודם ביאת המשיח או אחר כך.

כלל הדבר, עיקר התשובה בין ליחיד בין לציבור היא קודם ביאת המשיח, שכעת אם נשוב הוא מינכר שהוא לכבוד ד', וכמו שאנו אומרים "ימין ד' עושה חיל", מה שאין כן אחר כך. המקום יעזרנו על דבר כבוד שמו.

פרק ה'

ביאור הכתוב אם תבקשנה ככסף

אחז"ל (סנהדרין מ"ד) על הפסוק "התרפית ביום צרה צר כחך", שאפילו המרפה עצמו ממצוה אחת אין בו כח לעמוד ביום צרה ח"ו, ויום צרה נקרא בעת שמתגבר כח הדין בעולם. וכל שכן בענין מה שאומר הכתוב "נצור לשונך מרע" שהוא כולל כמה פרשיות בתורה וכמה לאוין ועשין כמו שביארנו

במקום אחר, כמה צריך האדם לחזק את עצמו ולא להתרפות. ואנו רואין בחוש, שבזה מתגבר כח היצר מאד ומטיל התרשלות על האדם שלא ללמוד ענינים אלו, ואפילו לדעת גודל השכר למי שזהיר בזה שזה בודאי היה מן הנכון לאדם לדעת, מזה גם כן הוא מתרשל, ולא נאמר ח"ו שאינו מאמין, כי כל ישראל מאמינים בכל התורה שהיא מפי הקב"ה, אלא שהיצר הרע מתחזק ומטיל עצלות על האדם, כי יודע הוא שזהירותם בענינים אלו יהיה גורם לבטל כל עמלו וטרחתו, על כן הוא נותן כל כוחותיו לזה.

והנה כתיב בקרא "אם תבקשנה ככסף וגו' אז תבין יראת ד' " וגו', מוכח מזה שצריך האדם לבקש עניני עבודת ד' יתברך כמו בעניני הכסף, ואילו היה מושכר למלאכה בבית חרושת ששם יש להם זמן מיוחד למלאכתם באשמות הבקר, האם תראה שמתעצלים לבוא, כולם קמים ממיטתם וכולם באים, ואפילו מי שבטבעו הוא עצל ביותר, מכל מקום הוא מתחכם בכל מיני עצות להשכים ולבוא לזמן המוגבל, והטעם מפני שידוע שזה נוגע לו לחייו, דאם יתעצל מלבוא פעם ושתים, ידחוהו לגמרי. ואם בחיי הזמן כך, כל שכן בזה שנוגע לו לחיי הנצח, כמפורש בכתוב אשר תצוים את בניכם לשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת כי לא דבר ריק הוא מכם כי הוא חייכם, והקב"ה מייעץ לו לאדם להתבונן תמיד במעשה מרים, שם יראה שעבור עון זה אין מוותרים לו לאדם אפילו מי שהוא חשוב ונכבד גדול בעיני ד' ובעיני כל ישראל, וכל שכן אנו שחשובים כאין נגדם, והיצר הרע מפני שנאתו להאדם מטיל עליו עצלות שלא יזכור כלל מעשה מרים ולא ישמע לעצתו של הקב"ה, בודאי צריך לגעור בו כמו שכתוב "יגער ד' בך השטן", ולשמוע ליצר הטוב, ואז יהיו לו חיים וטוב בזה ובבא.

תמלול תנא דבי אליהו

פרק י"ב

אם תאמר מפני מה ברא הקב"ה את היצר הרע, והלא כבר יש לו תשע מאות ותשעים אלפים רבבות של מלאכי השרת שהן מקדשין לשמו הגדול בכל יום מיציאת החמה עד שקיעת החמה הן אומרים קדוש קדוש קדוש ד' צבאות מלא כל הארץ כבודו, ומשקיעת החמה ועד יציאת החמה הן אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו, וכשנגלה הקב"ה על הר סיני ליתן את התורה לעמו ישראל לא נגלה אלא במאתים וארבעים ושמונה אלפים מלאכים שהן משרתים תמיד לפני הקב"ה, שנאמר (תהלים סח) "רכב אלקים רבותים אלפי שנאן אדני בס סיני בקדש", אלא לא ברא הקב"ה את היצירה אלא רק בשביל בשר ודם, שהוא אוכל ושותה כבהמה, והוא מוציא רעי כבהמה, ובא לעבוד להקב"ה, משלו משל למה הדבר דומה למלך שהיו לו עבדים והיו יושבין מעבר לחומה של ברזל, והיה המלך מכריז עליהם ואומר כל מי שירא אותי והוא אוהב אותי יעלה על החומה של ברזל ויבא אצלי, וכל מי שהוא עולה על החומה של ברזל בודאי הוא ירא את המלך והוא אוהב את המלך, וכל מי שאינו עולה בוודאי הוא אינו ירא את המלך והוא אינו אוהב את המלך, מאותן שעלו על החומה לאותן שלא עלו איזה מהן חביב, הוי אומר אותן שעלו על החומה, ומה שכן של העולין על החומה, ראה מה נאמר בהן (שמות כד) "ומראה כבוד ד' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל", אבל אצל הצדיקים מה נאמר בהם (שופטים ה) "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו", מה שאין כן במלאכי השרת, מה יפה כחו של בעל הבית שהוא מייפה כתר עבדיו כמו כתרו.

ואם תאמר מי שקרא הרבה ושנה הרבה ומי שקרא ושנה קמעא יהיה מאור פניהם שוין כאחד במאור פנים לעוה"ב, אינו כן, ברוך המקום ברוך הוא שאין לפניו משוא פנים, ומנין לך תדע לך שכן הוא צא ולמד ממשוה ואהרן נדב ואביהוא וע' מזקני ישראל שהיו כולם בפרק אחד ומאור פניהם שוין כאחד, וכיון שעלה משה למרום וקרא ושנה הרבה דברי תורה יותר מכולם זכה שהיה מאור פניו גדול כל כך עד שלא היו בני אדם יכולין להסתכל בו, שכן נאמר במקום אחר "יתר מרעהו צדיק" (משלי יב). וזאת היא השאלה ששאל בו חבקוק הנביא לפני הקב"ה ואמר לפניו רבונו של עולם מי שקרא ושנה הרבה ומי שקרא ושנה קמעא יהיה מאור פניהם שוין כאחד במאור פנים לעולם הבא, ואמר לו הקב"ה לאו אלא כל אחד ואחד לפי דרכו, ועל שעמד חבקוק ודיבר דברים יתרים, הראה לו הקב"ה כל המדות שנאמרו לו למשה אבי החכמה ואבי הנביאים, והראה לו מאזני צדק ואבני צדק ואיפת צדק והין צדק, שנאמר (חבקוק ג) "ברוגז רחם תזכור", אף ברוגז שיש לו להקב"ה רחמים יזכור, וכן יהיה השמש נחת רוח ותענוג גדול לצדיקים לימות בן דוד ולעולם הבא, אבל רשעי עמי הארץ יהיו נדונים בה בשמש ויהיו בטלים בה, שנאמר (מלאכי ג) "ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלקים לאשר לא עבדו, כי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עשה רשעה קש ולהט אותם היום הבא אמר ה' צבאות, אשר לא יעזוב להם שרש וענף וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה וגו', ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם" וגו', אבל רשעי עכו"ם נידונים תמיד לדורי דורות, שנאמר (ישעיה סו) "ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשר", אבל חסידי עמי הארץ אע"פ שלא קראו ולא שנו, הואיל והקראו והשנו את בניהם, ואין בהם עובדי ע"ז, ואין בהם חמס וגזל, ואין בהם גילוי עריות ושפיכות דמים, והיו מהנהגין תלמידי חכמים מנכסיהם, הקב"ה מביא אותם ומושיבם אצל הצדיקים, ויהיו נהנים מן השמש שיזרח לצדיקים לימות בן דוד ולעולם הבא, שנאמר (שם יט) "ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור ברכה בקרב הארץ", ואיני יודע מקרא זה מהו, כשהוא אומר אחר כך בסמוך "אשר ברכו ד' צבאות לאמר ברוך עמי מצרים ומעשה ידי אשור ונחלתי ישראל", כך הוא אומר הפסוק "ברוך עמי מצרים" אלו בני ישראל שיצאו ממצרים, "ומעשה ידי אשור" אלו בני ישראל שגלו לאשור, "ונחלתי ישראל" אלו עמי הארץ שהקראו והשנו את בניהם תורה, בניהם מצילין את אביהם מאותה בושא וחרפה ומאותה כלימה ומדינה של גיהנם, שנאמר (שם כט) "לכן כה אמר ד' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו" וגו' - לא עתה יבוש יעקב מאביו יצחק, ולא עתה פניו יחורו מאבי אביו אברהם.

פרק י"ג

פושעיהן של ישראל מהו סופן, אלא לפי שבאותה שעה כשהן עוברין עבירות הן רוצים בחרבנו של עולם, וכאלו הן דוחקין את רגלי השכינה כביכול, כענין שנאמר (ישעיה ז) "מלא כל הארץ כבודו", לכן כשם שהם רוצים בחרבנו של עולם, כך הקב"ה מגלה אותם מבתיים ומארץ מגוריהם, ואין מחזירין אותם לארצם, ומוציאין אותם למקום החורבן, שנאמר (יחזקאל כ) "וברותי מכם המורדים והפושעים ביי" וגו'.

וכי מה בין מי שקורא ושונה למי שאין קורא ושונה, אלא משלו משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שהיו לו בנים הרבה והיה אוהבן אהבה גמורה ושיגרן למקרא ולמשנה וללמוד דרך ארץ, והיה מצפה להם ואומר אימתי יבואו לביתי ואראם, וכיון שהוא רואה שאין בניו באים בא הוא והולך אצלם, ועמד עליהם ומצא אותן כשהן קורין ושונים ועוסקין בדרך ארץ, מיד הוא מושיב אותם בין ברכיו והיה מגפפן ומנשקן ומחבקן והביא אותן לעירו, קצת מהן הוא לוקח על כתפיו ומהן על זרועותיו ומהן לפניו ומהן לאחוריו, וכך עשה הקב"ה שנה' (ישעיה מ) "כרועה עדרו ירעה בזרועו יקבץ טלאים ובחיקו ישא עלות ינהל". ואם תאמר הואיל והשפיל את עצמו כמו רועה, שמא קטן הוא, והלא ראה מה כתוב בתריה מיד (שם) "מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן וכל בשלש עפר הארץ, ושקל בפלס הרים וגבעות במאזנים, מי תכן את רוח ד' ואיש עצתו יודיענו", הא לא יעשה הקב"ה כך אלא לפי שרחמי מרובין בעולם.

ומנין שהקב"ה היה מוצאן שהיו קורין ושונין ועוסקין בדרך ארץ, שנאמר (הושע יא) "אחרי ד' ילכו כאריה ישאג כי הוא ישאג ויחרדו בנים מים", ואין ים אלא דברי תורה, שנאמר (קהלת א) "כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא", ואומר (הושע יא) "יחרדו כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור והושבתים על בתיהם נאם ד'".

ולא יאמר אדם לעצמו והלא כבר קריתי ושניתי עד היום הזה בטוב, שוב איני צריך ללמוד אחר כך, לא יאמר כך, אלא כך יאמר אדם בעצמו, שלאחר שעה מיתה וישא את עיניו ויסתכל אל השמים ויאמר מי ברא אלה שמים וארץ חמה ולבנה כוכבים ומזלות, שהן משכימין ומעריבין לעשות רצון בוראם בכל יום ויום תמיד, כך תשכים ותעריב לדברי תורה לעשות רצון בוראך בכל יום ויום תמיד, שנאמר (שם ו) "ונדעה נרדפה לדעת את ד' כשחר נכון מוצאו", ויסתכל אדם בעצמו וידע שדברי תורה הן משולים במים ובלחם, וכי מה ענין תורה אצל לחם ומים, אלא ללמדך שכשם שאי אפשר לו לאדם להיות בלא לחם ומים אפילו יום אחד, כך אי אפשר לו לאדם להיות בלא תורה אפילו שעה אחת, שנאמר (יהושע א) "לא ימוש ספר התורה הזה מפיו והגית בו יומם ולילה למען תשמור לעשות ככל הכתוב בו כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל", והלא הדברים הם ק"ו ומה יהושע בן נון שהיה עוסק בתורה מקטנותו ועד זקנותו אפילו הכי כתיב בו לא ימוש ספר התורה וגו', שאר בני אדם על אחת כמה וכמה.

ויסתכל האדם בעצמו וידע שדברי תורה נמשלו ביין ובחלב, שנאמר (בראשית מט) "חלילי עינים מיין ולבן שנים מחלב", אמר הפסוק שיותר טוב יין לבן שנים יותר מן החלב לתינוק, מה חלב זה מגדל את התינוק, והיין הוא נותן קורת רוח אל הזקנים ומשמח את לבו ומשיב את נפשו ומאיר את עיניו, אף כך דברי תורה היא מגדלת את לומדיה ונותנת קורת רוח למי שעמל בהן ומשמחין את לבו ומאירין את עיניו, שנא' (תהלים יט) "תורת ד' תמימה משיבת נפש, עדות ד' נאמנה מחכימת פתי, פקודי ד' ישרים משמחי לב, מצות ד' ברה מאירת עינים" וגו'.

פרק י"ד

פעם אחת הייתי מהלך ממקום למקום ומצאני אדם אחד שלא היה בו לא מקרא ולא משנה, והיה מתלווץ ומלעיג בדברים ובא כנגדי, ואמרתי לו בני מה אתה משיב לאביך שבשמים ליום הדין, ואמר לי רבי יש לי דברים שאני משיבו, בינה ודעת לא נתנו לו מן השמים שאקרא ואשנה, ואמרתי לו בני מה מלאכתך, ואמר לי ציד אני, ואמרתי לו בני מי למדך ואמר לי שתביא פשתן ותארגהו מצודות ותשליכהו לים ותעלה הדגים מן הים, ואמר לי רבי בזה נתנו לי בינה ודעת מן השמים, ואמרתי לו ומה להביא פשתן ולארגו מצודות ולהשליך לים ולהעלות דגים מן הים נתנו לי בינה ודעה מן השמים, ולדברי תורה שכתוב בה (דברים ל) "כי קרוב אליך הדבר מאד בפיו ובלבבך לעשותו" לא נתנו לי בינה ודעה מן השמים, מיד היה מרים קולו ובוכה ומתאנח, ואמרתי לו בני אל ירע לך, אלא כל שאר בני אדם באי עולם הן משיבין תשובה זו על אותו ענין שהן עוסקין בו, אבל מעשיהן מוכיחין עליהן, ועליהן ועל כיוצא בהן ועל העושים כמעשיהן מהו אומר הכתוב עליהן (ישעיה יט) "ובושו עובדי פשתים שריקות ואורגים חורין".

ראשית ואחרית הדברים כולן יראת שמים ומעשים טובים, ולא יהא אדם קורא ושונה ויראת שמים אין לו, שנאמר (תהלים קיא) "ראשית חכמה יראת ד' שכל טוב לכל עושיהם" וגו', ואומר (קהלת יב) "סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם", מי מוריש את עצמו מי שהוא מרבה באכילה ובשתיה ובשינה, שנאמר (משלי כג) "כי סובא וזולל יורש וקרעים תלביש נומה", ואומר (שם כ) "אל תאהב שנה פן תורש פקח עיניך ושבע לחם", ואין לחם ויין אלא דברי תורה, שנאמר (שם ט) "לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי", ואומר (ישעיה נ) "ד' אלקים נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר, יעיר בבקר בבקר יעיר לי און לשמוע כלמודים", הא למדת שאין דברי תורה נבלעים בלב האדם אלא במי שהוא עיף להם.

וכך היתה רוח הקודש מבשרת את התלמידי חכמים ואומרת להם, בני אף על פי שנתתי לכם הרבה טובה בעוה"ז, ואצ"ל לימות בן דוד ולעוה"ב שיהיה לכם שכר גדול וכפול ומכופל, אל תזלזלו בדברי תורה, ואל תרבו באכילה ובשתיה ובשינה, שנאמר (זכריה ט) "שובו לבצרון אסירי התקוה גם היום מגיד משנה אשיב לך", ואומר (יואל ב) "ושלמתי לכם את השנים אשר אכל הארבה הילק והחסיל והגזם חילי הגדול אשר שלחתי בכם, ואכלתם אכול ושבעו והללתם את שם ד' אלקיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבושו עמי לעולם", ואומר (ישעיה סא) "תחת בשתכם משנה וכלמה ירונו חלקם לכן בארצם משנה יירשו שמחת עולם תהיה להם". הא למדנו שיאכלו ישראל לימות בן דוד כפלים.

ואפילו אם יחיד שבישראל יהא שרוי בסופו של עולם ואלף נהרות לפניו, הקב"ה יהא בוקע את כל אותן נהרות ומביא לאותו ישראל אצלו, שנאמר (ירמיה כג) "לכן הנה ימים באים נאם ד' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים, כי אם חי ד' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם וישבו על אדמתם".

ומנין לך לומר כך, תדע לך שכן הוא שהרי אין ישראל נגאלין לא מתוך הצער ולא מתוך השעבוד ולא מתוך הטלטול ולא מתוך הטיורף ולא מתוך הדוחק ולא מתוך שאין להם מזונות, אלא מתוך עשרה בני אדם שהן יושבין זה אצל זה ויהיה כל אחד מהם קורא ושונה עם חבירו וקולם נשמע, שנאמר (עובדיה א) "ובהר ציון תהיה פליטה והיה קדש", וכן מציינו באבותינו הראשונים שלא נגאלו ממצרים אלא מתוך דברי תורה אע"פ שלא הגיעו עדיין לארבעים יום של קבלת התורה ולא באו עדיין לידי אותה השעה אלא עשו תורה כל ימיהם, לכן נאמר בהם (שמות ו) "וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם ואזכור את בריתי, לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם" וגו', וכמו שנגאלו ישראל ממצרים בזכות שהיו פרים ורבים, כמו כן יגאלו לעתיד בזכות שהן פרים ורבים, ומנין לך, תדע לך שהוא כן שאין ישראל נגאלין אלא אם כן הם פרים ורבים ויהיו מלא כל העולם, שנאמר (ישעיה נד) "כי ימין ושמאל תפרוצי וזרעך גוים יירש וערים נשמות יושיבו".

פרק ט"ו

אמר אבא אליהו זכרו לטובה ולברכה מעיד אני עלי שמים וארץ שכל תלמיד חכם שהוא קורא ושונה לשם שמים והוא אוכל משלו ונהנה משלו ואינו נהנה משל צבור עליו הכתוב אומר (תהלים קכח) "אשרי כל ירא ד' ההולך בדרכיו, יגיע כפיו כי תאכל אשריך וטוב לך", ואומר (שה"ש ז) "מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים".

לעולם יהא אדם עניו בתורה ובמעשים טובים וביראת שמים עם אביו ואמו, עם רבו ואשתו, ועם בניו ועם בני ביתו ושכניו, ועם קרובים ורחוקים, ואפילו עם עכו"ם בשוק, כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ומתקבל על הבריות וממלא את ימיו ושנותיו בשם טוב, כי בזמן שהאדם הוא עניו בתורה ובמעשים טובים אז אשתו מתייראת ממנו וכן בני ביתו ושכניו וקרוביו ואפילו העכו"ם מתייראין ממנו, שנאמר (דברים כח) "וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך ויראו ממך".

וכן לא יראה אדם את הרבים שהם שרויים בצער ויאמר אלך ואוכל ואשתה ושלוש עלי נפשי, ואם הוא עושה כך עליו הכתוב אומר (ישעיה כב) "והנה ששון ושמחה הרוג בקר ושחוט צאן אכול בשר ושתות יין אכול ושתה כי מחר נמות", מה כתיב בתריה "ונגלה באזני ד' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון", עד כאן מדת בינונים, אבל במדת הרשעים מה הוא אומר (שם נו) "אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד", ואחריו מה כתיב (שם נז) "הצדיק אבד ואין

איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק", כי בזמן שהרבים הם שרויים בצער והיחיד פורש מהם, שני מלאכי השרת ההולכים עמו מבית הכנסת ומבית המדרש עד ביתו אומרים עליו אותו האיש הפורש מן הצבור אל יזכה לראות בנחמות צבור, בוא וראה ולמד מדרכיו של משה רבינו עליו השלום, שנאמר (שמות יז) "וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה" וגו', וכי לא היה לו למשה רבינו כר וכסת שישב עליה, אלא אמר משה בדעתו הואיל וישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער, מכאן אמרו אשרי למי שהוא מצער את עצמו עם הצבור שנותנין לו שכר הרבה מן השמים בשביל כך, אשרי למי ששם את עצמו כשור לעול וכחמור למשא וכפרה החורשת בשדה, שנאמר (ישעיה לב) "אשריכם זורעי על כל מים", מהו על כל מים, זו דברי תורה המושלה למים, ואם קרא אדם תורה יקרא גם נביאים, ואם קרא נביאים יקרא גם כתובים, אם קרא כתובים ישנה גם משנה הלכות מדרש ואגדות, וירבה בישיבה וימעט בסחורה, אז מיד שורה עליו רוח הקודש והרי הוא בן העולם הבא, שנאמר (שמואל ב כג) "רוח ד' דבר בי ומלתו על לשוני", באותה שעה אומר לו הקב"ה העולם הזה והעוה"ב שלי ושלך הם, בית המקדש שלי ושלך הוא, ימות המשיח שלי ושלך הן, לכך כתיב מיד בתריה (שם) "אמר אלקי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלקים".

אמר דוד המלך אני אגיד גדולתו וגבורתו ומלכותו של מלך מלכי המלכים הקב"ה, שבכל יום ויום אדם נוצר, ובכל יום ויום אדם נולד, ובכל יום אדם חי, ובכל יום ויום אדם מת, ובכל יום ויום רוחו של אדם ניטלת ממנו ונתנה לבעל הפקדון, ובכל יום ויום מכלכלין את האדם כתינוק היונק משדי אמו, והכל כפרי מעשיו.

פעם אחת היו רבותינו יושבים בבב"ד ואומרים אליהו מזהיכן בא, יש מהם היו אומרים שהוא בא מזרעה של רחל, ויש מהן היו אומרים שהוא בא משבט גד, ויש מהן היו אומרים שהוא בא מזרעה של לאה, ועד שהם היו יושבין ועוסקים בכך בא אליהו וזכרוננו לטובה ולברכה ועמד לפניהם ואמר להם רבותינו מפני מה אתם מצטערים על זה, אין אני בא אלא מזרעה של רחל.

אמר רבי יוסי פעם אחת הייתי מהלך בכרך גדול של המדינה וראיתי קיסר שהוא רוכב על סוס חשוב מאד, והיו עמו כל גדולי אותו המקום, וראה הראש תינוקת אחת בת ישראל מוכת שחין ומושלכת באשפה, כיון שראה אותה הראש מיד ירד הראש מן הסוס והשתחוה לה, מיד כעסו עליו כל השרים הגדולים ואמרו לו לזאת הבזויה אתה משתחוה, מיד אמר להם אל ירע לכם בעיניכם שכל גדולי מלכות של עכו"ם עתידין להשתחות להם, שנאמר (ישעיה מט) "כה אמר ד' גואל ישראל קדושו לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו למען ה' אשר נאמן קדוש ישראל ויבחרך", ואומר (שם סא) "ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ד'".

פרקי דרך ארץ

פרק ט"ז

רבי שמעון בן יוחאי אומר, מאי דכתיב (קהלת ז) "החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים אשר היו בעיר", וכי עשרה שליטים הם בעיר והלא אין בעיר אלא שליט אחד, ומה תלמוד לומר מעשרה שליטים, אלא כל תלמיד חכם שהוא קורא ושונה ועוסק בתורה לשם שמים ועושה תשובה ומעשים טובים, הוא ניצול מן עשרה דברים קשים המחייבים את האדם, ואלו הן שתי עינים שתי אזנים שתי ידיים שתי רגלים ופיו וגופו, עיניו שהוא רואה בהם ממון שאינו שלו, שכן שנו חכמים במשנה אל תתן עיניך בממון שאינו שלך שהן שוקעות בארץ אפי' אם הם בשערי רקיע, שתי אזנים שהוא שומע בהן דברים בטלים, שכן שנו חכמים במשנה אל תשמיע לאזניך דברים בטלים מפני שהן נכונין תחלה קודם לשאר אברים, שתי ידיים ושתי רגלים שהוא הולך וגונב וגוזל וחומס בהן, שכן שנו חכמים לעולם יהא אדם הולך אל בית המדרש ויהא קורא ושונה ויעשה בידו צדקות כל ימיו ויהיה מאכיל לרעבים ויהיה משקה הצמאים ויהיה מלביש ערומים וילך ויפדה שבויים, ואפי' אם אדם עושה כל זאת אינו מספיק להבל היוצא מפיו אפילו שעה אחת שנאמר (קהלת ו) "כל עמל האדם לפיהו" גופו שהוא חוטא בהם.

ועוד דבר אחר אמר רבי שמעון בן יוחאי כל הנותן דברי תורה על לבו מעבירין ממנו עוד עשרה דברים קשים: א' הרהורי עבירה, ב' הרהורי חרב, ג' הרהורי מלכות, ד' הרהורי שטות, ה' הרהורי יצר הרע, ו' הרהורי זנות, ז' הרהורי אשה רעה, ח' הרהורי עבודה זרה, ט' הרהורי עול בשר ודם, י' הרהורי דברים בטלים, שנאמר (דברים כח) "תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, ועבדת את אויביך אשר ישלחנו ד' בך ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל, ונתן עול ברזל על צוארך עד השמידו אותך", תחת אשר לא עבדתני באהבה תעבדני באיבה, תחת אשר לא עבדתני בשמחה מרוב כל תעבדני ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל. ברעב כיצד, בזמן שאדם עני מבקש מן העשיר טיפה של שכר לשנות, או מבקש ממנו טיפה של חומץ, ואין העשיר מוציא אל העני ונותן לו, אז העכו"ם באים אחר כך עליו ומבקשים ממנו יין המשובח שבמדינתו. בעירום ובחוסר כל כיצד, בזמן שאדם עני מבקש מן העשיר חלוק של פשתן או של צמר ללבוש ואין העשיר מוציא אל העני ונותן לו, אז העכו"ם באים אח"כ עליו ומבקשים ממנו השירים המופלאים, מכאן אמרו כל מי שמבקשים ממנו מלח או חומץ ואומר שאין לו מלח או חומץ בתוך ביתו ויש לו, קללה זו מקללין אותו בני אדם.

דבר אחר בחוסר כל בלא סיכה בשמן הטוב ובלא נר, שנאמר (איכה ג) "ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה", ותזנח משלום נפשי רבי אליעזר בן יעקב אומר זו הדלקת הנר בשבת, נשיתי טובה רבי יהושע אומר זו בית המרחץ, רבי יוחנן אומר זו רחיצת ידיים ורגלים בחמין בערב שבת, אמר רב יהודה אמר רב כך היה מנהגו של רבי יהודה ברבי אלעאי בערב שבת היו מביאין עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין המצויצין ודומה למלאך ד' צבקות, רבי יצחק נפחא אומר זו מטה מוצעת ואשה מקושטת לתלמיד חכם, רבי עקיבא אומר זו אשה נאה ודירה נאה וכלים נאים, רבי נחמיה אומר זו פת נקיה, ורבי יהודה אומר זו כל צרכו של אדם. רבי אומר מאן דלא משי רגלי דרבא משי רגלי דסוסיא, ומאן דלא משמש כלפי רבוותא משמש כלפי בירא.

ובמה קונה אדם את אביו שבשמים, רבי אליעזר בן יעקב אומר קונוהו בתלמוד תורה ומעשים טובים, והקב"ה מקנהו לאדם העוה"ז והעוה"ב. ובמה הקב"ה קונה את האדם, מתוך האהבה ומתוך היראה ומתוך ענוה ומתוך שפל רוח ומתוך רחמים ומתוך שלום ומתוך מרבה בישיבה ומתוך דיבוק חברים ומתוך פלפול התלמידים ומתוך לאו לאו ומתוך הן הן ומתוך עמל בתורה ומתוך דרך ארץ.

תלמיד חכם ומלך - תלמיד חכם קודם למלך, לפי שאם המלך מת כל ישראל ראויין למלכות. רבי שמעון אומר כל ישראל בני מלכים הן, אבל תלמיד חכם שמת ולא הניח תמורתו ראוי לכל ישראל להתאנח עליו לעולם ולעולמי עולמים, מכאן אמרו אם ראית תלמיד חכם חגרוהו על מתניו, ואם ראית עם הארץ חסיד אל תדור בשכונתו, שכן כתיב (ישעיה סו) "שמעו דבר ד' החרדים אל דברו, אמרו אחיכם שונאים מנדיכם, למען שמי יכבד ד', ונראה בשמחתכם והם יבושו". מכאן אמרו גדולה השנאה ששונאים עמי הארץ את התלמידי חכמים יותר מהשנאה ששונאים העכו"ם את ישראל, שנאמר "החרדים אל דברי", הבוזים את דברו לא נאמר, אלא החרדים אל דברו, אלו התלמידי חכמים, אמרו אחיכם שונאים מנדיכם - אלו עמי הארץ. דבר אחר אחיכם אלו בעלי מקרא, שונאים אלו בעלי משנה שהן שונאים לבעלי התלמוד, מנדיכם אלו בעלי התלמוד המלמדים עם התינוקות. דבר אחר מנדיכם אלו עמי הארץ שאין קורין ואינן שונים, ואם הם קורין ושונים אין בהם דעת ואסור לכבדן, והמכבדן מוריש את הגיהנם לעצמו.

לעולם הוי דן את כל האדם לכף זכות ואל תכריעו לכף חובה, ואם למדת מן האדם שנים ושלשה פרקים התיירא ממנו כאיש שהוא מתיירא מן השמים. לעולם יקנה אדם חבר לעצמו ויאכל עמו, כדי שיקרא עמו וישנה עמו ויגלה לו סתרי תורה וסתרי דרך ארץ, שנאמר (במדבר כז) "ויאמר ד' אל משה קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו", קח לך איש גברתן וענוותן כמוך, מאי קח לך, אלא ללמדך שאין חבר נקנה אלא בלקיחה, ואין חבר נקנה אלא בדמים, והדן את חברו לכף זכות גם מן השמים דנין אותו לזכות.

מעשה באדם אחד שירד מגליל עליון לעשות מלאכה אצל בעל הבית אחד בדרום, אמרו עליו על אותו בעל הבית שאע"פ שלא קרא ולא שנה מ"מ היה אחד מאנשי מעשים טובים, והיה מטפל אותו האיש את עצמו עם אותו בעה"ב ועשה אצלו מלאכה כל ימות השנה עד שהגיע ערב יום הכפורים, כיון שהגיע ערב יוה"כ אמר לו אותו האיש לבעל הבית שלו תן לי שכרי שאלך לביתי ואפרנס את בני ביתי, אמר לו אין לי מעות שאתן לך, והיה רואה תבואה בתוך ביתו, ואמר לו תן לי תבואה, אמר לו אין לי תבואה, והיה רואה בהמה בתוך ביתו, ואמר לו תן לי בהמה, ומה עשה אותו הפועל נטל את כליו והפשיל לאחוריו והלך לביתו בפחי נפש ולא נטל כלום. כיון שעבר יוה"כ ושמונת ימי החג עמד אותו בעל הבית וטען עמו שלשה חמורים אחד של מאכל ואחד של משקה ואחד של תבואה, והלך וסבב מעיר לעיר עד שהגיע לביתו של אותו הפועל, הניח לפניו ואכלו ושתו יחד, ולאחר שאכלו ושתו נטל שכרו והניחו בידו. אמר לו בבקשה ממך אמור לי כשבקשת שכרך וראית מעות בידי ואמרתי לך אין לי מעות במה חשדתי, אמר לו אמרתי בלבי שמא שדות וכרמים נזדמנו לך ליקח בהן, ואמר לו כשבקשת ממני בהמה ואמרתי אין לי בהמה וראית בהמות בביתי במה חשדתי, אמר לו אמרתי שמא אינן מעושרות הן, אמר לו כשבקשת ממני תבואה ואמרתי לך אין לי תבואה וראית תבואה בביתי במה חשדתי, אמר לו אמרתי שמא הקדשת כל נכסיך לשמים. אמר לו העבודה כך היה, שנדרתי כל נכסי לשמים מפני הורקנוס בני כדי שיעסוק בתורה, עד שבאתי אל החכמים והתירו לי את נדרי, שכל המאחר נדרו יותר מג' רגלים שוב אין נזקקין לו לפי שהוא נוהג בהן כדרך שהוא נוהג בהיתר דברי ר"א, אמר ר' יוסי במה דברים אמורים בנדר מרובה אבל בנדר מועט דיו לי יום.

מעשה ברבי יהושע שהיה מהלך בשוק של בבל והיו תלמידיו הולכין אחריו, וראה למטרונתא, סלק את תפיליו ונתנן להם לתלמידיו, ונכנס עם המטרונה לתוך ביתה ונעל הדלת בפניהם, וכשיצא רחץ והניח תפילו, ואמר לתלמידיו בני כשהלכתי אחר המטרונה הזאת לביתה ונעלתי הדלת בפניהם במה חשדתי, אמרו לו אמרנו שמא דבר מלכות יש בינו לבניה, אמר להם כשסלקתי את התפילין ונתתי אותם לכם במה חשדתי, אמרו לו אמרנו שמא סבר רבי דברי קדושה אין נכנסין למקום הטינופת, ואמר להם כשיצאתי ורחצתי את גופי במה חשדתי, אמרו לו אמרנו שמא רוק (תפל) ניתז מפיה ונפל על בגדי רבי. אמר להם העבודה כך היה, וכשם שדנתוני לכף זכות כך הקב"ה ידין אתכם לכף זכות.

מעשה בחסיד אחד שפדה ריבה אחת בת ישראל ובמלון השכיבה תחת מרגלותיו, למחר ירד וטבל ושנה לתלמידיו, אמר להם לתלמידיו בשעה שהשכבתיה תחת מרגלותי במה חשדתי, אמרו לו אמרנו שמא יש בנו תלמיד שאינו בדוק לרבי, אמר להם בשעה שירדתי וטבלתי במה חשדתי, אמרו לו אמרנו שמא מפני טורח הדרך אירע קרי לרבי, אמר להם העבודה כך היה וכשם שדנתוני לכף זכות המקום ידין אתכם לכף זכות.

תנא ר"א בן יעקב מיום שחרב בית חמדתו שרו חכימא למהו כספריא וספריא כדורשיא ודורשיא כתלמידיא ותלמידיא כעמא דארעא ועמא דארעא אזלו ומנוולו ואין דורש ואין מבקש, ועל מי לנו להשען על אבינו שבשמים.

ר' ישמעאל בן אלישע אומר מה שיוכל האדם ללמוד בעשרה שנים יכול הוא לשכחה בשתי שנים, הא כיצד אם אדם יושב ששה חדשים בטל ואינו שונה הוא אומר על הטהור טמא ועל הטמא טהור, ואם הוא יושב י"ב חדשים בטל ואינו שונה הוא מחליף את דברי חכמים של זה בזה, ואם הוא יושב י"ח חודש בטל ואינו שונה הוא משכח ראשי הפרקים, ואם הוא יושב כ"ד חודש בטל ואינו שונה מאבד ומשכח אפילו ראשי מסכתותיו, ולבסוף הוא יושב ודומם. ומתוך שהוא אומר על טהור טמא ועל טמא טהור ומחליף דברי חכמים של זה בזה ומשכח ראשי הפרקים ומאבד ראשי המסכתות עליו אמר שלמה (משלי כד) "על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כלו קמשונים כסו פניו חרולים וגדר אבניו נהרסה", על שדה איש עצל עברתי זהו שיושב בטל ואינו שונה, ועל כרם אדם חסר לב זהו שדעתו גסה עליו במשנתו, והנה עלה כלו קמשונים סוף שהוא מבקש דבר ממשנתו ואינו מוצא, כסו פניו חרולים סוף שהוא מתבייש, וגדר אבניו נהרסה סוף שאינו רואה סימן ברכה לעולם.

וכל תלמיד חכם שהוא קורא ושונה ואינו נושא ונותן באמונה, עליו היה ר' יהושע שונה חסיד שוטה ורשע ערום ואשה פרושה ומכות פרושים והתנאין הרי אלו מבלי עולם, והלא התנאין אינן אלא מיישבי העולם הן, אלא כל המורה הלכה מתוך משנתו זהו מבלי עולם. הגרע והבלן והבורסקי אין מעמידין מהם לא מלך ולא נשיא ולא כהן גדול, ואין מוסרין להם דבר שיש בו שררה לרבים, ואין מעמידין מהן אפוסטרופסין ליתומים, ר' יוסי אומר פסולין לעדות הם, רשב"ג אומר אין נושאים מהם נשים לכהונה.

ארבע פרוטות אין בהם סימן ברכה לעולם, ואלו הן: שכר כותבין, שכר מתורגמין, והמעות הבאות ממדינת הים, והנושא אשה לשם ממון. יש שנושא אשה לשם שמים ויש שנושא אשה לשם זנות ויש שנושא אשה לשם גדולה ויש שנושא אשה לשם ממון. הנושא אשה לשם ממון עליו הכתוב אומר (הושע ה) "בד' בגדו כי בנים זרים ילדו עתה יאכלם חדש את חלקיהם" חודש נכנס וחודש יוצא והממון כלה. והנושא אשה לשם זנות עליו הכתוב אומר (שם ד) "ואכלו ולא ישבעו הזנו ולא יפרצו כי את ד' עזבו לשמור". והנושא אשה לשם גדולה לסוף מעמידין עליו מאותה המשפחה למעט זרעו אחריו. והנושא אשה לשם שמים עליו הכתוב אומר (דברים כה) "ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה ברוך פרי בטןך ופרי אדמתך ופרי בהמתך שגר אלפין ועשתרות צאנך ברוך טנאך ומשאתך ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך", ולא עוד אלא שמוציאין ממנו בנים זכרים שמרבין תורה ומצות בישראל ומושיעין את ישראל בעת צרתם.

רבי אליעזר אומר מט"ו באב ולהלן תשש כחה של חמה וגברה כחה של לבנה ואין כורתין עצים למערכה מפני שאינם יבשים, ומאן דמוסיף באורייתא מוסיפין לו חיים ומאן דלא מוסיף תקבירה אמיה.

רבי אליעזר אומר בזמן שהחמה לוקה הוא סימן רע לעכו"ם ובזמן שהלבנה לוקה הוא סימן רע לשונאיהם של ישראל, מפני שישראל מונין ללבנה והעכו"ם מונין לחמה, ואם לקתה החמה במזרח סימן רע ליושבי מזרח, ואם לקתה במערב סימן רע ליושבי מערב, ואם לקתה באמצע הרקיע סימן רע לכל העולם כולו, ואם פניה של חמה דומה לדם - חרב בא לעולם, ואם דומה לשק - רעב בא לעולם, ואם דומה לזה ולזה - חצי חרב וחצי רעב משתלחין על העולם, ואם לקתה החמה בכניסתה - פורעניות שוהה לבא, ואם לקתה ביציאתה - פורעניות ממחרת לבא, וי"א חילוף הדברים, ואין לך כל אומה ואומה שהיא לוקה שאין אלהיה לוקה עמה, שנאמר (שמות יב) "והכיתי כל בכור בארץ מצרים וגו' ובכל אלקי מצרים אעשה שפטים". ובזמן שישראל עושין רצונו של מקום אינן מתייראין מכל אלו, שנאמר (ירמיה י) "כה אמר ד' אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה" - גוים יחתו אבל ישראל לא יחתו. ועוד אמר ר"א בן פרטא אם לקתה החמה בחצי חודש אז הדגים פרים ורבים בים והפירות מתחדשין באילנות, ואם לקתה הלבנה בחצי חודש מרחשוון אז חרב ורעב ודבר בא לעולם וצרות רבות וגזירות רעות מתחדשין.

אמרו חכמים שבוע שכן דוד בא בו שנה הראשונה מתקיים המקרא זה (עמוס ד) "והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר חלקה אחת תמטר וחלקה אשר לא תמטיר עליה תיבש", שנה שניה חיצו רעב משתלחין, שלישית רעב גדול ומתים אנשים נשים וטף והחסידיים ואנשי מעשה והתורה משתכחת מלומדיה, רביעית

שובע ואינו שובע, חמישית שובע גדול יהיה ואוכלין ושותין ושמחין הבריות והתורה חוזרת על לומדיה, בששית קולות, ובשביעית מלחמות, ובמוצאי שביעית בן דוד בא. אמר רב יוסף הא כמה שביעיות דהוה כן ולא אתא, אמר ליה אביי בששית קולות ובשביעית מלחמות מי הוה, ועוד כסדרן מי הוה.

א"ר יהודה מהו דכתיב (תהלים פט) "אשר חרפו אויבך ד' אשר חרפו עקבות משיחך" - דור שבן דוד בא בו בית הועד יהיה לזנות, והגליל יחרב, והגולן ישתומם, ואנשי גולן יסובבו מעיר לעיר ולא יחוננו, וחכמת הסופרים תסרח, ויראי חטא ימאסון, ופני הדור כפני הכלב, והאמת תהא נעדרת, שנאמר (ישעיה נט) "ותהי האמת נעדרת וסר מרע משתולל", מאי ותהי האמת נעדרת, אמר ר' ינאי מלמד שנעשית עדרים ועדרים והולכת לה, ומאי וסר מרע משתולל, אמרו דבי רב שילא כל מי שסר מרע משתולל על הבריות. א"ר יוחנן דור שבן דוד בא בו תלמידי חכמים מתמעטין, ושאר בריות עיניהם כלות ביגון ואנחה, וצרות רבות וגזירות קשות מתחדשות, עד שהראשונה פקודה השניה ממחרת לבא. רבי נהוראי אומר דור שבן דוד בא בו הנערים ילבינו את הזקנים והזקנים יעמדו לפני הנערים ובת קמה באמה וכלה בחמותה ופני הדור כפני הכלב ואין הבן מתבייש מאביו. רבי נחמיה אומר דור שבן דוד בא בו עניות תרבה והיוקר יעות הגפן יתן פריו והיין ביוקר וכל העכו"ם כולן יתהפכו למינות ואין תוכחות. אמר רבא מאי קרא שנאמר (ויקרא יג) "כולו הפך לבן טהור הוא". א"ר יוחנן אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או בדור שכולו חייב בדור שכולו זכאי, מנא לן שנאמר (ישעיה ס) "ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ", בדור שכולו חייב מנא לן שנאמר (שם נט) "וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע ותושע לו זרועו וצדקתו היא סמכתהו", וכתוב (שם מח) "למעני למעני אעשה כי איך יחל וכבודי לאחר לא אתן".

ר"א בן יעקב אומר יושבי כפרים כיושבי קברים וחיייהם אינם חיים וממונם אינם ממון ונשיהם ובניהם אינם שלהם, ועל בנותיהן הכתוב אומר (דברים כז) "ארור שוכב עם כל בהמה". רבי יוסי בן קסמא אומר טב תרתי מתלתא, אוי לה לינקותא דאזלה ולא מהדרה. שמואל הקטן אומר (משלי כד) "בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך פן יראה ד' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו", הוא היה אומר לא תדחל עם דלא דחיל, לא תבכה עם דלא בכי, ולא תבצי עם דלא בצי, ולא תבהית עם דלא בהית, ולא תגחיק עם דלא גחיק, שמוא תחשב שוטה ותמצא שאתה הבאת את עצמך לידי שטות. יוחנן בן פנחס אומר הכא אמרי תבלייתא דבבל שוניה ושרצונא ואקח אבל סלא ושירצא תבלייתא דהבלא ימא, ר"ע אומר אף אקרוקיא.

כל עיר שאין בה עשרה דברים אין תלמידי חכמים רשאים לישב בתוכה ואלו הן. א' בית הכנסת. ב' בית הכסא. ג' בית המרחץ. ד' בית מלמדי תינוקות. ה' בית דין מכין ועונשין. ו' קופה של צדקה. ז' קופה של בשמים. ח' קופה של תמחוי. ט' כל מיני ירק. י' פירות. ר"ע מוסיף אף כל מיני פירות שכל מיני פירות מאירין את העינים.

כשנכנסו רבותינו לחרם ביבנה אמרו עתידה תורה שתשתכח מישראל, שנאמר "הנה ימים באים נאם אדני ד' והשלחתי רעב בארץ לא רעב לחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ד', ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש דבר ד' ולא ימצאו", דבר ד' זו הלכה, דבר ד' זה הקץ, דבר ד' זו הנבואה. ומאי ישוטטו לבקש את דבר ד', אמרו עתידה אשה שתטול ככר של תרומה שנגע בה שרץ בידה, ותחזור בבתי כנסיות ובבתי מדרשות לידע אם טמאה היא ואם טהורה היא, ואין מבין, והא כתיב ביה בהדיא (ויקרא יא) "וזה לכם הטמא בשרץ השורץ על הארץ וגו' כל הנוגע בהם וגו' מכל האוכל אשר יאכל אשר יבא עליו מים יטמא", אלא לידע אם ראשונה היא אם שניה היא ואין מבין, הא נמי מתניתין היא השרץ שנמצא בתנור הפת שבתוכו שניה שהתנור הוא תחילה, אלא משום שהתנור הוא תחלה מספקא להו מאי דאמר רב אדא בר אבהו לרבא וחזייה לתנורא כמאן דמליא טומאה ותהוי הכר ראשונה, ואמר לו לא אמרינן הכא לחזייה וכו' דתניא יכול יהיו כל הכלים מייטמאין מאויר כלי חרס ת"ל (שם) "וכל כלי חרש אשר יפול מהם אל תוכו כל אשר בתוכו יטמא, מכל האוכל אשר יאכל" - אוכלין ומשקין מייטמאין מאויר כלי חרס, ואין כל הכלים מייטמאין מאויר כלי חרס. רשב"י אומר ח"ו שתשתכח תורה מישראל, שנאמר (דברים לא) "כי לא תשכח מפי זרעו", אלא מה אני מקיים ישוטטו לבקש וגו' אלא שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד, אלא איש פלוני אוסר ואיש פלוני מתיר, איש פלוני מטמא ואיש פלוני מטהר.

ר"א אומר כופין ללויה לשכר לויה אין לה שיעור, שנאמר (שופטים א) "ויראו השומרים איש יוצא מן העיר ויאמרו לו הראנו נא את מבוא העיר ועשינו עמך חסד ויראם את מבוא העיר ויכו את העיר לפי חרב ואת האיש ואת כל משפחתו שלחו", ומה שכר נטל אותו האיש מה דכתיב בתריה "וילך האיש ארץ החתים ויבן עיר ויקרא שמה לוז הוא שמה עד היום הזה", היא לוז שצובעין בה תכלת לכל ישראל, ולא עוד אלא שעלה עליה סנחרב ולא בלבלה ונבוכדנצר ולא החריבה ואפילו המלאך המות אין לו רשות לעבור בתוכה, אלא הזקנים והזקנות שבה בזמן שדעתן קצה עליהן מוציאין אותן חוץ לחומה והן מתין. והלא הדברים ק"ו ומה אדם זה שלא הלך ברגליו ולא דבר בפיו אלא רק באצבעו הראה להם גרם לו ולזרעו ולכל משפחתו הצלה עד סוף כל הדורות, המלוה ת"ח מעיר לעיר ומכרך לכרך וממדינה למדינה ומהלך ברגליו ומדבר בפיו על אחת כמה וכמה שיטול שכרו מלפני הקב"ה.

אמר רבי יהושע בן לוי כל המהלך בדרך ואין לו לויה יעסוק בתורה שנאמר (משלי א) "כי לוית חן הם לראשך" וגו'. ואמר ריב"ל בשביל ארבע אמות שלוח פרעה לאברהם נשתעבד בבניו ארבע מאות שנה. א"ר יהודה אמר רב כל המלוה את חבירו אפילו ארבע אמות שוב אינו ניזוק. רבינא אלו' לרבה בר יצחק ארבע אמות בעיר, מטא היזקא לידו וניצל, הרב לתלמיד עד עיבורה של עיר, חבר לחבר עד תחום שבת, תלמיד לרב אין לו שיעור, וכמה אמר רב ששת עד פרסה ולא אמרן אלא לרבו שאינו מובהק, אבל לרבו מובהק עד שלש פרסאות.